

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Ι' • ΑΡΙΘΜ. 92 • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1986 • ΤΕΒΕΤ 5743

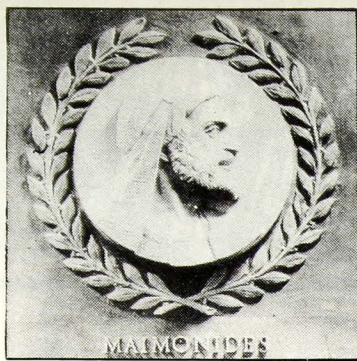

ולמען ידדשלם העיר אשר בחרתי בה

«Καί χάριν τῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς πόλεως
τὴν ὁποίαν ἐξέλεξα»

(Α' Βασ. 11:32)

Μαρμάρινη προσωπογραφία του Μαϊμονίδη,
έργο του Brenda Putman, 1949.

Μωϋσής Μαϊμονίδης

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ μεσαιωνικός φιλόσοφος Μωυσής Μαϊμονίδης, πού γνώρισε καλά τόν κόσμο τής Μεσογείου κατά τόν 12ο αιώνα καί ήταν γιός δικαστή, είχε πολλά κοινά μέ τόν βιβλικό συνώνυμό του, πού οδήγησε τόν λαό του 'Ισραήλ έξω από τήν Αίγυπτο. Πράγματι καί ὁ νεώτερος Μωϋσής ἀναζητοῦσε τόν τόπο, ὅπου οἱ 'Εβραῖοι θά μπορούσαν νά ζήσουν ἐν εἰρήνῃ καί νά ἐπιδίδονται στή θρησκευτική λατρεία μέ πλήρη ἐλευθερία. Αὐτό πού κυρίως ἐνδιέφερε τόν λαϊκό ὁδηγό Μωϋσῆ Μαϊμονίδη, γιό τοῦ Μαϊμόν, ἦταν νά διατηρήσουν οἱ 'Εβραῖοι τήν ἐθνική τους φυσιογνωμία, νά ἀποφύγουν τίς καταπιέσεις τυράννων καί νά κρατήσουν πιά ὑψηλά ἀπό καθετί ἄλλο τό λάβαρο τής θρησκείας τους.

Βέβαια, ἀντίθετα πρὸς τόν Μωϋσῆ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ Μαϊμονίδης οὔτε εἶχε δεχθεῖ οὔτε εἶχε μεταδώσει στοὺς ὁμοθησκούς του τό μήνυμα τοῦ Θεοῦ. Πάντως, μέ τὰ ἔργα του «Μισνέ Τοράχ» καί «Ὁδηγὸς τῶν Παραπλανηθέντων», πού κυκλοφόρησαν ἀπὸ τό ἕνα ἄκρο τῆς Μεσογείου ὡς τό ἄλλο, προσπάθησε μέ ἰσχυρά ἐπιχειρήματα, νά πείσει τοὺς ἀμφιβάλλοντες γιὰ τήν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. Ἀκόμη καί σήμερα τὰ ἔργα αὐτά θεωροῦνται ἀριστουργήματα τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας, πού ἄσκησαν μεγάλη ἐπιρροή σέ μεταγενέστερους θρησκευτικούς καί φιλοσοφικούς κύκλους.

Ὁ Μωϋσῆς Μαϊμονίδης — Ἰμπν Μαϊμούν γιὰ τοὺς Ἀραβες — γεννήθηκε στίς 30 Μαρτίου 1135, στήν Κόρδοβα τῆς Ἰσπανίας, πόλη ἡ ὁποία, κατὰ τόν 11ο καί 12ο αἰώνα, εἶχε γνωρίσει μεγάλη πνευματική ἀνάπτυξη. Στήν Κόρδοβα, ὅπου οἱ 'Εβραῖοι ζοῦσαν ἥρεμα ἀπὸ δύο αἰῶνες, ἤθελε ὁ Μωϋσῆς νά ζήσει γιὰ πάντα καί νά ἀφωσιωθεῖ στίς φιλοσοφικές καί θρησκευτικές σπουδές, χωρὶς νά ἀγνοήσει τίς ἱατρικές καί ἀστρονομικές μελέτες. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη τοῦ εἶχε κάμει ἐξαιρετική ἐντύπωση. Ὅταν ὅμως, στήν Κόρδοβα ἐπικράτησαν σκληρές ἀραβικές δυναστείες, ἡ οἰκογένεια Μαϊμόν, ὅπως καί οἱ ὑπόλοιποι 'Εβραῖοι τῆς πόλεως, ἀντιμετώπισαν τό δίλημμα νά ἀλλαξοπιστήσουν ἢ νά πάρουν τόν δρόμο τῆς προσφυγιάς. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μωϋσῆ προτίμησε νά φύγει γιὰ τήν ἐξορία μέσα στή νύχτα, μεταφέροντας πολυτίμους λίθους γιὰ νά ἐξασφαλίσει τήν ἐπιβίωσή της, ἀρχικά στήν Ἀλμέρια καί κατόπιν στό Φέζ του Μαρόκου, ὅπου βρῆκε κατανόηση ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς Ἀραβες ἡγέτες. Τέλος, ἔφυγε γιὰ τήν Παλαιστίνη.

Ἡ οἰκογένεια Μαϊμόν, ὅμως, ἀγνωστο γιὰ ποιοὺς λόγους, ἐπείτα ἀπὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἀναχώρησε ἀπὸ τήν

Ἱερουσαλὴμ γιὰ τήν Ἀλεξάνδρεια, τήν ὁποία ὁ Μαϊμονίδης βρῆκε «θαυμάσια πόλη», ἀν καί δέν ἦταν, πιά, πρωτεύουσα τῆς Αἰγύπτου. Τήν ἐποχὴ ἐκείνη, στήν Ἀλεξάνδρεια ζοῦσαν 3.000 περίπου ἐβραϊκές οἰκογένειες, πού εἶχαν πλήρη θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Ὁ Μωϋσῆς, ὅμως, ἀναζητοῦσε συνεχῶς καινούργιες συγκινήσεις. Ἔτσι, ἔφυγε γιὰ τό Φόστατ (ἔξω ἀπὸ τό σημερινὸ Κάιρο), ὅπου τόν ὑποδέχθηκε θερμὰ τό ἐκεῖ ἐβραϊκὸ στοιχεῖο, πού εἶχε ἀρχηγό («ναζέντ») μιὰ πολιτικὴ καί θρησκευτικὴ προσωπικότητα, ἡ ὁποία ἐκπροσωποῦσε τήν ἐβραϊκὴ κοινότητα ἐνῶπιον τῶν ἀραβικῶν Ἀρχῶν, μέ ρόλο ἀνάλογο ἐκείνου τῶν παλαιῶν πατριαρχῶν τῆς Παλαιστίνης.

Στό Φόστατ, ὅταν πέθανε ὁ πατέρας Μαϊμόν, τήν οἰκονομικὴ ὑποστήριξη τῆς οἰκογένειας ἀνέλαβε ὁ ἀδελφός τοῦ Μωϋσῆ Μαϊμονίδη, εἰδικὸς στό ἐμπόριο πολυτίμων λίθων. Τό 1168, σέ ἡλικία 33 ἐτῶν, ὁ Μωϋσῆς ἐπεράτωσε τό θεολογικὸ του σύγγραμμα «Μισνέ Τοράχ». Στόν πρόλογο ὁμολογεῖ ὅτι εἶχε καταπιασθεῖ μέ ἕνα πολὺ δύσκολο ἐγχείρημα καί, μάλιστα, ἀνάμεσα σέ πολλὰ βάσανα, λόγω τῶν οἰκογενειακῶν του περιπετειῶν.

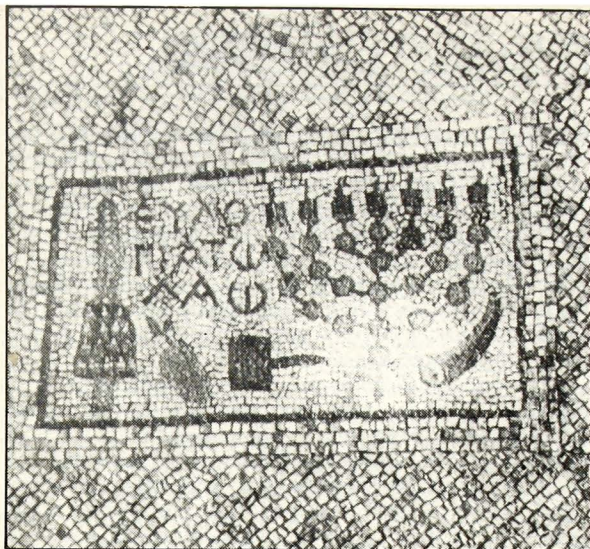
Τό Φόστατ, πάντως, ἔμεινε ἡ τελευταία «πατρίδα» γιὰ τόν ἀκατάβλητο αὐτό Ἑβραῖο φιλόσοφο, πού, ἐκτός ἀπὸ τό πλούσιο συγγραφικὸ του ἔργο, ἄσκησε ἐκεῖ μέ ἐπιτυχία καί τό ἱατρικὸ του ἐπάγγελμα. Ἐν τῷ μεταξύ, ὅμως, πέθανε ὁ ἀδελφός του Δαβίδ. Ὁ θάνατος αὐτὸς τόν βύθισε σέ βαθιὰ θλίψη. Παντρεμένος καί μέ ἕνα γιό, ὁ Μωϋσῆς βρῆκε, πάντως, τὴ δύναμη νά γράψει στὰ ἀραβικὰ τό κλασσικὸ του σύγγραμμα «Ὁδηγὸς τῶν Παραπλανηθέντων», πού τόν ἔκανε διάσημο. Ὡς τὰ βαθιὰ γεράματα, συνέχισε τὴ συγγραφὴ καί τὴ διακονίαν τῆς ἱατρικῆς τόσο γιὰ τοὺς ἰσχυροὺς (σουλτάνο τῆς Αἰγύπτου Σαλαδῖνο κ.λπ.), ὅσο καί γιὰ τοὺς φτωχοὺς, γιὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα τελείως δωρεάν. Καί μέ τό τεράστιο κύρος πού διέθετε, ἐνίσχυσε τίς δυνατότητες ἡρεμῆς ζωῆς γιὰ τίς ἐβραϊκές κοινότητες τῆς περιοχῆς.

Ὁ Μαϊμονίδης ἔφυγε ἀπὸ τόν κόσμο αὐτὸ στίς 13 Δεκεμβρίου 1204, βυθίζοντας στό πένθος Ἑβραίους καί Μουσουλμάνους, πού τόν θρήνησαν γιὰ πολλές ἡμέρες. Παρά τὴ σοφία του, τόν διέκρινε μεγάλη μετριοφροσύνη καί εἶχε γράψει πὼς ὅ,τι μπόρεσε νά κάνει, τό ὀφείλει στή θεία χάρη καί στήν πικρὴ πείρα τῆς ζωῆς του ἀπὸ τίς δυσκολές ἡμέρες πού πέρασε, «κυνηγημένος ἀδιάκοπα ἀπὸ τὴ μοῖρα, ἀπὸ τόν ἕναν τόπο στὸν ἄλλο».

(Ἀπὸ τὴν Ἱστορία, Νοέμβριος 1986).

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Παλιὰ τείχη τῆς Ἱερουσαλὴμ. Πίνακας τῆς ζωγράφου Ἀλίκης Τόμπρα ἀπὸ τό Λεύκωμα Ἱερουσαλὴμ, 1986.

Μωσαϊκό της Παλαιστινιακής συναγωγής «Hulda», 5ος αιώνας κ. Διακρίνονται διάφορα σύμβολα και η επιγραφή στην ελληνική γλώσσα: «Εὐλογία τῷ λαῷ».

Οί δεσμοί τῶν Ἑλλήνων καί Ἰσραηλιτῶν ἀνά τήν ἱστορίαν *

Τοῦ ΑΣΕΡ Ρ. ΜΩΨΣΗ

Εάν οἱ Θεοί τοῦ Ὀλύμπου ἦσαν ἀκόμη ζωντανοί, εἶμαι βέβαιος ὅτι θά ἡυφραίνοντο καί θά ἐπινον ἴσως ὀλίγον ἀκόμη νέκταρ ἀκούοντες, κάτω σχεδόν ἀπό τοὺς πρόποδας τῆς κατοικίας των, τήν φωνήν τῆς Σιών παλλομένην ἀπό συγκίνησιν καί φέρουσιν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς μήνυμα ἀδελφότητος καί φιλίας τῶν Χαναναίων.

Σύμφωνα μέ τήν Βίβλον μας ὁ Θεός ἐπλασε τόν κόσμον εἰς ἕξι ἡμέρας, τήν δέ ἑβδόμην, τό Σάββατον, τήν ἀφίερωσε δι' ἀνάπαυσιν. Ἐάν τό ἔργον τῆς δημιουργίας ἐσυνεχίζετο, θά ἤμποροῦσε νά λεχθῇ ὅτι τήν ὀγδόην ἡμέραν ὁ Δημιουργός ἐπλασε τοὺς Ἕλληνας διὰ νά ἐννοήσουν τό κάλλος τῆς δημιουργίας του, καί τήν ἐνάτην τοὺς Ἑβραίους διὰ νά διακηρύξουν εἰς τοὺς αἰῶνας τό μεγαλεῖον της. Εἰς τήν κἀπως βέβηλον αὐτήν ἐπέμβασιν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας τῆς Γενέσεως, ἤμπορεῖ κανεῖς εὐκόλα νά ἀναγνωρίσῃ τοὺς ἱστορικοὺς ρόλους τοῦ ἑλληνικοῦ καί τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, πού ἐταξεν εἰς αὐτούς ἡ μοῖρα καί πού διεδραμάτισαν εἰς τοὺς κύκλους τῶν αἰώνων καί πού ἔχουν τήν θέλησιν νά διαδραματίσουν καί εἰς τό μέλλον. Ρόλος ἀληθινά μεγαλειώδης, ζηλευτός, θεῖος. Τό μεγαλεῖον καί τό κάλλος τῆς θείας δημιουργίας εἶναι ἐννοιαί ἀλληλένδετοι. Δέν ἤμπορεῖ κανεῖς νά λατρεύῃ τό μεγαλεῖον τῆς δημιουργίας χωρίς ταυτόχρονα νά θαυμάζῃ τήν ωραιότητά της. Ἡ λατρεία τοῦ Ὑψηλοῦ καί ὁ θαυμασμός τοῦ Ὁραίου κατέστησαν τοὺς δύο ἀρχαίους λαοὺς μας συνεργάτας καί τοὺς ἐταξεν εἰς δύο παραλλήλους δρόμους, ὁδηγούντας εἰς τό ἴδιον τέρμα: τήν ἐξερεύνησιν τῶν κεκαλυμμένων μυστηρίων τῆς ζωῆς, τήν τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τόν πολιτισμόν.

Ἀπό πότε ἐγνωρίσθησαν οἱ Ἕλληνες μέ τοὺς Ἰουδαίους; Εἶναι τόσον πανάρχαιοι οἱ λαοί μας, ὥστε ἡ ἱστορία δέν εἶναι ἱκανή νά φθάσῃ τά πρῶτα βήματα τῆς ζωῆς των. Πρέπει πάντως νά παραδεχθῶμεν ὅτι διὰ πρώτην φοράν οἱ Ἑβραῖοι ἤλθον εἰς ἐπαφήν μέ τοὺς Ἴωνας. Διότι εἰς τό βιβλίον τοῦ προφήτου Δανιήλ οἱ Ἕλληνες ἀποκαλοῦνται «Γιαβανεῖμ» δηλαδή Ἴωνες, ὀνομασία πού διατηρεῖται ἀκόμη καί σήμερον εἰς τήν ἑβραϊκὴν γλῶσσ.

σαν. Ἡ γλωσσολογικὴ αὐτὴ καθοδήγησις εἶναι σύμφωνος καί πρὸς τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Μεταξύ τῆς Ἰουδαίας καί τῶν ἰωνικῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱ πολυταξιδευμένοι Φοῖνικες. Αὐτοί, μέ τό ναυτικόν των καί μέ τό ἐμπόριον, εἶχον σχέσεις καί μέ τοὺς Ἴωνας καί μέ τοὺς Ἰουδαίους. Τό ἔθνος λοιπόν τῶν Φοινίκων ἔφερεν εἰς πρώτην ἐπαφήν καί γνωριμίαν τοὺς Ἕλληνας καί τοὺς Ἑβραίους καί ἐδίδαξεν εἰς ἀμφοτέρους τό ἐμπόριον καί τήν μετανάστευσιν.

Ποία εἶναι ἡ πρώτη ἱστορικὴ ἐκδήλωσις συνεργασίας μεταξύ τῶν δύο λαῶν μας; Ἐάν θελήσωμεν νά πιστεύσωμεν εἰς τήν ἐκδοχὴν μερικῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ἡ ἑλληνοεβραϊκὴ αὐτὴ συνεργασία ἐσημειώθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βασιλέως Δαβίδ, δηλαδή τόν 10ον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Εἰς τό βιβλίον τοῦ Σαμουὴλ ἀναφέρεται ὅτι ὁ πρῶτος ἐβραϊκὸς μισθοφορικὸς στρατός, ὁ ὁποῖος εἶχε σχηματισθῇ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Δαβίδ, ἀποτελεῖτο ἀπὸ τοὺς «Κερετεῖμ» ἢ, κατ' ἄλλην προφοράν, «Κρετεῖμ». Κρέτ καί πληθυντικός «Κρετεῖμ» δέν ἦσαν ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Κρήτας οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τότε διεκρίνοντο διὰ τὰς ἐξόχους των πολεμικὰς ἀρετάς. Χάρης εἰς τήν μικράν ἀλλά γενναίαν καί ἀφωσιωμένην αὐτὴν βασιλικὴν φρουράν ὁ κατόπιν Προφητὰς ὄχι μόνον ἐξησφάλισε τόν θρόνον του ἐναντι τῶν ἄλλων ἀντιζήλων, ἀλλὰ καί ἐπεξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ μικροῦ του βασιλείου πού εἶχεν ὡς πρωτεύουσαν καί ὡς ὀρμητήριον τὴν Χεβρώνα ἐπὶ τῶν πρὸς τὰ νότια τῆς Ἱερουσαλὴμ βουνῶν τῆς Ἰουδαίας. Νά εἶναι ἀραγε ἀπλὴ σύμπτωσης τό ὅτι, ἐνῷ Κρήτες στρατιῶται ἐβοήθουν τόν Δαβίδ νά στερεώσῃ τὴν βασιλείαν του ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ καί νά ἐμπνευσθῇ ἀπὸ τήν Σιών τοὺς μελιρρήτους ψαλμοὺς του, ἄλλοι Ἕλληνες Δαναοὶ ἠγωνίζοντο ταυτόχρονα ὀλίγον βορειότερα διὰ νά ἐκπορθήσουν τὴν Τροίαν καί νά δώσουν εἰς τόν Ὀμηρον τό ὑλικόν διὰ νά συντάξῃ τὴν ἀθάνατον ἱλιάδα του;

Θά πρέπει νά διανύσωμεν ἱστορικὴν ἀπόστασιν ἐπτά

* Κείμενο διαλέξεως πού ἐγινε στίς 22 Φεβρουαρίου 1953 στήν Ἰσραηλιτικὴ Μορφωτικὴ Λέσχη Θεσσαλονίκης.

Μαρμάρινη προσωπογραφία του Μαϊμονίδη,
έργο του Brenda Putman, 1949.

Μωϋσής Μαϊμονίδης

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ μεσαιωνικός φιλόσοφος Μωυσής Μαϊμονίδης, πού γνώρισε καλά τόν κόσμο τής Μεσογείου κατά τόν 12ο αιώνα καί ήταν γιός δικαστή, είχε πολλά κοινά μέ τόν βιβλικό συνώνυμό του, πού οδήγησε τόν λαό του 'Ισραήλ έξω από τήν Αίγυπτο. Πράγματι καί ὁ νεώτερος Μωϋσής ἀναζητοῦσε τόν τόπο, ὅπου οἱ 'Εβραῖοι θά μπορούσαν νά ζήσουν ἐν εἰρήνῃ καί νά ἐπιδίδονται στή θρησκευτική λατρεία μέ πλήρη ἐλευθερία. Αὐτό πού κυρίως ἐνδιέφερε τόν λαϊκό ὁδηγό Μωϋσῆ Μαϊμονίδη, γιό του Μαϊμόν, ἦταν νά διατηρήσουν οἱ 'Εβραῖοι τήν ἐθνική τους φυσιογνωμία, νά ἀποφύγουν τίς καταπιέσεις τυράννων καί νά κρατήσουν πιά ὑψηλά ἀπό καθετί ἄλλο τό λάβαρο τῆς θρησκείας τους.

Βέβαια, ἀντίθετα πρὸς τόν Μωϋσῆ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ Μαϊμονίδης οὔτε εἶχε δεχθεῖ οὔτε εἶχε μεταδώσει στοὺς ὁμοθησκούς του τό μήνυμα τοῦ Θεοῦ. Πάντως, μέ τά ἔργα του «Μισνέ Τοράχ» καί «Ὁδηγὸς τῶν Παραπλανηθέντων», πού κυκλοφόρησαν ἀπὸ τό ἕνα ἄκρο τῆς Μεσογείου ὡς τό ἄλλο, προσπάθησε μέ ἰσχυρά ἐπιχειρήματα, νά πείσει τοὺς ἀμφιβάλλοντες γιὰ τήν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. Ἀκόμη καί σήμερα τά ἔργα αὐτά θεωροῦνται ἀριστουργήματα τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας, πού ἀσκήσαν μεγάλη ἐπιρροή σέ μεταγενέστερους θρησκευτικούς καί φιλοσοφικούς κύκλους.

Ὁ Μωϋσῆς Μαϊμονίδης — Ἰμν Μαϊμούν γιὰ τοὺς Ἀραβες — γεννήθηκε στὶς 30 Μαρτίου 1135, στήν Κόρδοβα τῆς Ἰσπανίας, πόλη ἡ ὁποία, κατὰ τόν 11ο καί 12ο αἰώνα, εἶχε γνωρίσει μεγάλη πνευματικὴ ἀνάπτυξη. Στὴν Κόρδοβα, ὅπου οἱ 'Εβραῖοι ζοῦσαν ἡρεμα ἀπὸ δύο αἰῶνες, ἤθελε ὁ Μωϋσῆς νά ζήσει γιὰ πάντα καί νά ἀφωσιωθεῖ στὶς φιλοσοφικὲς καί θρησκευτικὲς σπουδές, χωρὶς νά ἀγνοήσει τίς ἱατρικὲς καί ἀστρονομικὲς μελέτες. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη τοῦ εἶχε κάμει ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση. Ὅταν ὅμως, στήν Κόρδοβα ἐπικράτησαν σκληρὲς ἀραβικὲς δυναστείες, ἡ οἰκογένεια Μαϊμόν, ὅπως καί οἱ ὑπόλοιποι 'Εβραῖοι τῆς πόλεως, ἀντιμετώπισαν τό δίλημμα νά ἀλλαξοπιστήσουν ἢ νά πάρουν τόν δρόμο τῆς προσφυγιάς. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μωϋσῆ προτίμησε νά φύγει γιὰ τήν ἐξορία μέσα στὴ νύχτα, μεταφέροντας πολὺτιμους λίθους γιὰ νά ἐξασφαλίσει τήν ἐπιβίωσή της, ἀρχικά στήν Ἀλμέρια καί κατόπιν στό Φέζ του Μαρόκου, ὅπου βρῆκε κατανόηση ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς Ἀραβες ἡγέτες. Τέλος, ἔφυγε γιὰ τήν Παλαιστίνη.

Ἡ οἰκογένεια Μαϊμόν, ὅμως, ἀγνωστο γιὰ ποιοὺς λόγους, ἐπείτα ἀπὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἀναχώρησε ἀπὸ τήν

Ἱερουσαλὴμ γιὰ τήν Ἀλεξάνδρεια, τήν ὁποία ὁ Μαϊμονίδης βρῆκε «θαυμάσια πόλη», ἀν καί δέν ἦταν, πιά, πρωτεύουσα τῆς Αἰγύπτου. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, στήν Ἀλεξάνδρεια ζοῦσαν 3.000 περίπου ἑβραϊκὲς οἰκογένειες, πού εἶχαν πλήρη θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Ὁ Μωϋσῆς, ὅμως, ἀναζητοῦσε συνεχῶς καινούργιες συγκινήσεις. Ἐτσι, ἔφυγε γιὰ τό Φόστατ (ἔξω ἀπὸ τό σημερινὸ Κάιρο), ὅπου τόν ὑποδέχθηκε θερμὰ τό ἐκεῖ ἑβραϊκὸ στοιχεῖο, πού εἶχε ἀρχηγό («ναζέντ») μιὰ πολιτικὴ καί θρησκευτικὴ προσωπικότητα, ἡ ὁποία ἐκπροσωποῦσε τήν ἑβραϊκὴ κοινότητα ἐνῶπιον τῶν ἀραβικῶν Ἀρχῶν, μέ ρόλο ἀνάλογο ἐκείνου τῶν παλαιῶν πατριαρχῶν τῆς Παλαιστίνης.

Στό Φόστατ, ὅταν πέθανε ὁ πατέρας Μαϊμόν, τὴν οἰκονομικὴ ὑποστήριξη τῆς οἰκογένειας ἀνέλαβε ὁ ἀδελφός τοῦ Μωϋσῆ Μαϊμονίδη, εἰδικὸς στό ἐμπόριο πολυτίμων λίθων. Τό 1168, σέ ἡλικία 33 ἐτῶν, ὁ Μωϋσῆς ἐπεράτωσε τὸ θεολογικὸ του σύγγραμμα «Μισνέ Τοράχ». Στόν πρόλογο ὁμολογεῖ ὅτι εἶχε καταπιασθεῖ μέ ἕνα πολὺ δύσκολο ἐγχείρημα καί, μάλιστα, ἀνάμεσα σέ πολλὰ βάσανα, λόγω τῶν οἰκογενειακῶν του περιπετειῶν.

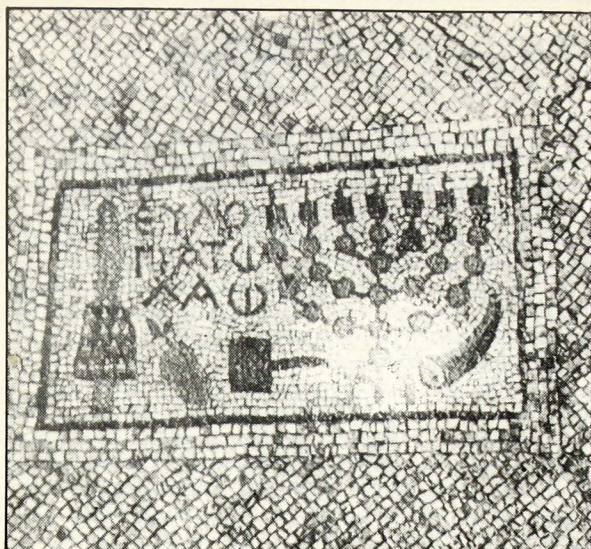
Τό Φόστατ, πάντως, ἔμεινε ἡ τελευταία «πατρίδα» γιὰ τόν ἀκατάβλητο αὐτό ἑβραῖο φιλόσοφο, πού, ἐκτός ἀπὸ τό πλούσιο συγγραφικὸ του ἔργο, ἀσκήσε ἐκεῖ μέ ἐπιτυχία καί τό ἱατρικὸ του ἐπάγγελμα. Ἐν τῷ μεταξύ, ὅμως, πέθανε ὁ ἀδελφός του Δαβίδ. Ὁ θάνατος αὐτὸς τόν βύθισε σέ βαθιὰ θλίψη. Παντρεμένος καί μέ ἕνα γιό, ὁ Μωϋσῆς βρῆκε, πάντως, τὴ δύναμη νά γράψει στὰ ἀραβικὰ τό κλασσικὸ του σύγγραμμα «Ὁδηγὸς τῶν Παραπλανηθέντων», πού τόν ἔκανε διάσημο. Ὡς τὰ βαθιὰ γεράματα, συνέχισε τὴ συγγραφὴ καί τὴ διακονία τῆς ἱατρικῆς τόσο γιὰ τοὺς ἰσχυροὺς (σουλτάνο τῆς Αἰγύπτου Σαλαδῖν κ.λπ.), ὅσο καί γιὰ τοὺς φτωχοὺς, γιὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα τελείως δωρεάν. Καί μέ τό τεράστιο κύρος πού διέθετε, ἐνίσχυσε τίς δυνατότητες ἡρεμῆς ζωῆς γιὰ τίς ἑβραϊκὲς κοινότητες τῆς περιοχῆς.

Ὁ Μαϊμονίδης ἔφυγε ἀπὸ τόν κόσμο αὐτὸ στίς 13 Δεκεμβρίου 1204, βυθίζοντας στό πένθος ἑβραῖους καί Μουσουλμάνους, πού τόν θρήνησαν γιὰ πολλὲς ἡμέρες. Παρά τὴ σοφία του, τόν διέκρινε μεγάλη μετριοφροσύνη καί εἶχε γράψει πὼς ὅ,τι μπόρεσε νά κάνει, τό ὀφείλει στὴ θεία χάρη καί στήν πικρὴ πείρα τῆς ζωῆς του ἀπὸ τίς δυσκολίες ἡμέρες πού πέρασε, «κυνηγούμενος ἀδιάκοπα ἀπὸ τὴ μοίρα, ἀπὸ τόν ἕναν τόπο στὸν ἄλλο».

(Ἀπὸ τὴν Ἱστορία, Νοέμβριος 1986).

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Παλιὰ τείχη τῆς Ἱερουσαλὴμ. Πίνακας τῆς ζωγράφου Ἀλίκης Τόμπρα ἀπὸ τό Λεύκωμα Ἱερουσαλὴμ, 1986.

Μωσαϊκό της Παλαιστινιακής συναγωγής «Hulda», 5ος αιώνας κ.π. Διακρίνονται διάφορα σύμβολα και η επιγραφή στην ελληνική γλώσσα: «Εὐλογία τῷ λαῶ».

Οἱ δεσμοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰσραηλιτῶν ἀνά τὴν ἱστορίαν*

Τοῦ ΑΣΕΡ Ρ. ΜΩΨΨΗ

Εάν οἱ Θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἦσαν ἀκόμη ζωντανοί, εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ ἠὺφραίνοντο καὶ θὰ ἐπινον ἴσως ὀλίγον ἀκόμη νέκταρ ἀκούοντες, κάτω σχεδὸν ἀπὸ τούς πρόποδας τῆς κατοικίας των, τὴν φωνὴν τῆς Σιών παλλομένη ἀπὸ συγκίνησιν καὶ φέρουσιν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς μήνυμα ἀδελφότητος καὶ φιλίας τῶν Χαναναίων.

Σύμφωνα μὲ τὴν Βίβλον μας ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν κόσμον εἰς ἕξ ἡμέρας, τὴν δὲ ἐβδόμην, τὸ Σάββατον, τὴν ἀφιέρωσε δι' ἀνάπαυσιν. Ἐάν τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας ἐσυνεχίζετο, θὰ ἤμποροῦσε νὰ λεχθῇ ὅτι τὴν ὀγδόην ἡμέραν ὁ Δημιουργὸς ἐπλασε τοὺς Ἕλληνας διὰ νὰ ἐννοήσουν τὸ κάλλος τῆς δημιουργίας του, καὶ τὴν ἐνάτην τοὺς Ἑβραίους διὰ νὰ διακηρύσσουν εἰς τοὺς αἰῶνας τὸ μεγαλεῖον τῆς. Εἰς τὴν κάπως βέβηλον αὐτὴν ἐπέμβασιν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας τῆς Γενέσεως, ἡμπορεῖ κανεὶς εὐκόλῃ νὰ ἀναγνωρίσῃ τοὺς ἱστορικοὺς ρόλους τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, πού ἐταξεν εἰς αὐτοὺς ἡ μοῖρα καὶ πού διεδραμάτισαν εἰς τοὺς κύκλους τῶν αἰώνων καὶ πού ἔχουν τὴν θέλησιν νὰ διαδραματίσουν καὶ εἰς τὸ μέλλον. Ρόλος ἀληθινὰ μεγαλειώδης, ζηλευτός, θεῖος. Τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ κάλλος τῆς θείας δημιουργίας εἶναι ἔννοια ἀλληλένδετοι. Δέν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ λατρεύῃ τὸ μεγαλεῖον τῆς δημιουργίας χωρὶς ταυτοχρόνῃ νὰ θαυμάζῃ τὴν ὠραιότητά της. Ἡ λατρεία τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ ὁ θαυμασμός τοῦ Ὁραίου κατέστησαν τοὺς δύο ἀρχαίους λαοὺς μας συνεργάτας καὶ τοὺς ἔταξαν εἰς δύο παραλλήλους δρόμους, ὁδηγούντας εἰς τὸ ἴδιον τέρμα: τὴν ἐξερευνήσιν τῶν κεκαλυμμένων μυστηρίων τῆς ζωῆς, τὴν τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸν πολιτισμόν.

Ἀπὸ πότε ἐγνώρισθησαν οἱ Ἕλληνες μὲ τοὺς Ἰουδαίους; Εἶναι τόσον πανάρχαιοι οἱ λαοὶ μας, ὥστε ἡ ἱστορία δέν εἶναι ἱκανὴ νὰ φθάσῃ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ζωῆς των. Πρέπει πάντως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι διὰ πρώτην φοράν οἱ Ἑβραῖοι ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Ἴωνας. Διότι εἰς τὸ βιβλίον τοῦ προφήτου Δανιὴλ οἱ Ἕλληνες ἀποκαλοῦνται «Γιαβανεῖμ» δηλαδὴ Ἴωνες, ὀνομασία πού διατηρεῖται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὴν ἐβραϊκὴν γλῶσ-

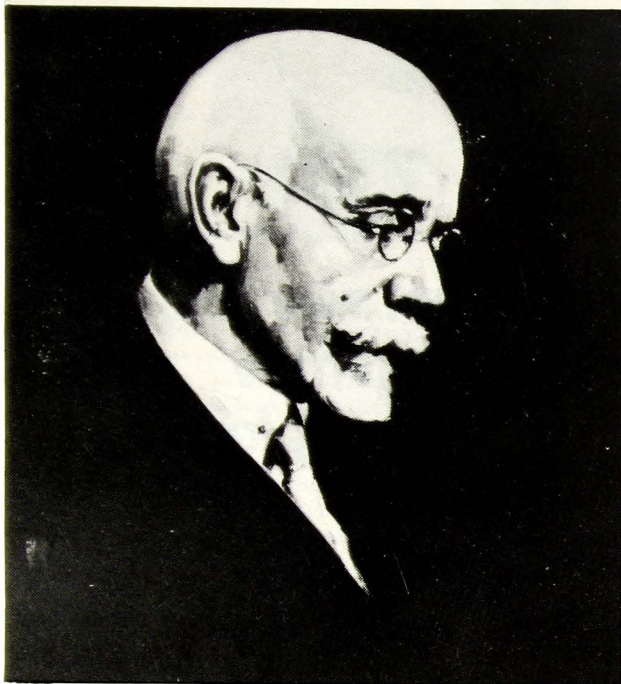
σαν. Ἡ γλωσσολογικὴ αὕτη καθοδήγησις εἶναι σύμφωνος καὶ πρὸς τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Μεταξὺ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῶν ἰωνικῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱ πολυταξιδευμένοι Φοίνικες. Αὐτοί, μὲ τὸ ναυτικόν των καὶ μὲ τὸ ἐμπόριον, εἶχον σχέσεις καὶ μὲ τοὺς Ἴωνας καὶ μὲ τοὺς Ἰουδαίους. Τὸ ἔθνος λοιπὸν τῶν Φοινίκων ἔφερεν εἰς πρώτην ἐπαφὴν καὶ γνωρίμαν τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἑβραίους καὶ ἐδίδαξεν εἰς ἀμφοτέρους τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν μετανάστευσιν.

Ποία εἶναι ἡ πρώτη ἱστορικὴ ἐκδήλωσις συνεργασίας μεταξὺ τῶν δύο λαῶν μας; Ἐάν θελήσωμεν νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν ἐκδοχὴν μερικῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ἡ ἑλληνοεβραϊκὴ αὕτη συνεργασία ἐσημειώθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ **Βασιλέως Δαβίδ**, δηλαδὴ τὸν 10ον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ **Σαμουὴλ** ἀναφέρεται ὅτι ὁ πρῶτος ἐβραϊκὸς μισθοφορικὸς στρατός, ὁ ὁποῖος εἶχε σχηματισθῇ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Δαβίδ, ἀποτελεῖτο ἀπὸ τοὺς «**Κρετεῖμ**» ἢ, κατ' ἄλλην προφοράν, «**Κρετεῖμ**». Κρέτ καὶ πληθυντικός «**Κρετεῖμ**» δέν ἦσαν ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Κρήτας οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τότε διακρίνοντο διὰ τὰς ἐξόχους των πολεμικὰς ἀρετάς. Χάρις εἰς τὴν μικρὰν ἀλλὰ γενναίαν καὶ ἀφωσιωμένην αὐτὴν βασιλικὴν φρουράν ὁ κατόπιν Προφῆτὰς ὄχι μόνον ἐξησφάλισε τὸν θρόνον του ἔναντι τόσων ἄλλων ἀντιζήλων, ἀλλὰ καὶ ἐπεξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ μικροῦ τοῦ βασιλείου πού εἶχεν ὡς πρωτεύουσαν καὶ ὡς ὀρμητήριον τὴν Χεβρώνα ἐπὶ τῶν πρὸς τὰ νότια τῆς Ἱερουσαλὴμ βουνῶν τῆς Ἰουδαίας. Νὰ εἶναι ἀραγε ἀπλὴ σύμπτωσις τὸ ὅτι, ἐνῶ Κρήτες στρατιῶται ἐβοήθουν τὸν Δαβίδ νὰ στερεώσῃ τὴν βασιλείαν του ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ νὰ ἐμπνευσθῇ ἀπὸ τὴν Σιών τοὺς μελιρρήτους ψαλμοὺς του, ἄλλοι Ἕλληνες Δαναοὶ ἠγωνίζοντο ταυτοχρόνως ὀλίγον βορειότερα διὰ νὰ ἐκπορθήσουν τὴν Τροίαν καὶ νὰ δώσουν εἰς τὸν Ὀμηρον τὸ ὑλικόν διὰ νὰ συντάξῃ τὴν ἀθάνατον Ἰλιάδα του;

Θὰ πρέπει νὰ διανύσωμεν ἱστορικὴν ἀπόστασιν ἑπτὰ

★ *Κείμενο διαλέξεως πού ἐγινε στίς 22 Φεβρουαρίου 1953 στὴν Ἰσραηλιτικὴ Μορφωτικὴ Λέσχην Θεσσαλονίκης.*

Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος

σχεδόν αἰῶνων διά νά ἐπανίδωμεν τοὺς Ἰουδαίους συνενεργαζομένους μέ τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τό ἔνδοξον καί ἐκπολιτιστικόν σκῆπτρον τοῦ Μακεδόνα **Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου**. Δέν διεσώθησαν δυστυχῶς μέχρις ἡμῶν ἱστορικά μνημεῖα πού νά μάς βοηθοῦν εἰς τήν ἀναδίφησιν τῶν σχετικῶν μέ τό θέμα αὐτό ἱστορικῶν γεγονότων κατὰ τήν προμακεδονικήν περίοδον. Τό ἀδηφάγον πῦρ, πού ἔκαυσε τοὺς τόμους τῆς ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης, ἀπέκρυσεν ἀσφαλῶς πολλά στοιχεῖα τῆς ἑλληνοεβραϊκῆς ἐπαφῆς καί συνεργασίας κατὰ τήν προμακεδονικήν περίοδον. Πάντως πρέπει νά θεωρηθῇ πιθανώτατον ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ Χρυσοῦ Αἰῶνος τοῦ Περικλέους εὐρίσκοντο εἰς πνευματικήν ἐπαφήν μέ τοὺς Ἰουδαίους πού εἶχαν ἐν τῷ μεταξύ ἐπαναπατρισθῇ ἀπό τήν αἰχμαλωσίαν τῆς Βαβυλῶνος καί εἶχαν ἀρχίσει νά συντάσσουσιν εἰς γραπτὰ κείμενα τάς μέχρι τότε προφορικός παραδόσεις τῆς Ἱερᾶς Βίβλου. Πρέπει ἐπίσης νά θεωρηθῇ ὡς λίαν πιθανόν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος κατεῖχον ὀλικήν ἢ μερικὴν μετάφρασιν τῆς ἐβραϊκῆς Ἀγίας Γραφῆς προγενεστέραν ἐκείνης τῶν Ἑβδομήκοντα. Πῶς ἄλλως ἡμπορεῖ νά ἐξηγηθῇ τό ὅτι ὁ πατήρ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας **Εὐσέβιος** ὀνομάζει τόν **Πλάτωνα «φιλόσοφον ἐξ Ἰουδαίων»**, καί ποῖαν ἐξήγησιν ἡμποροῦμεν νά εὕρωμεν εἰς τό ἱστορικόν γεγονός ὅτι οἱ πλατωνικοὶ φιλόσοφοι τῶν Ἀθηνῶν ἠρέσκοντο νά συζητοῦν εἰς τὰ συμπόσιά των θέματα σχετικά μέ τήν ἐβραϊκὴν θεολογίαν καί μέ τήν ἐσωτερικὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων των Ἰουδαίων;

Ὅπως ὁμως καί ἐάν ἔχουν τὰ πράγματα, ὅλα τὰ προεκτεθέντα δέν ἀποτελοῦν παρά τόν πρόλογον τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνοϊουδαϊκῆς φιλίας καί συνεργασίας. Τό κεφάλαιον τῆς ἐνδόξου καί καρποφόρου αὐτῆς ἱστορίας

ἀρχίζει πράγματι ἀπὸ τῆς ἡμέρας κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ νεαρός πρίγκηψ τῆς μακεδονικῆς Πέλλης, ὁ μετέπειτα Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας, ἐπάτησε μέ εὐλάβειαν τὸ ἱερὸν χῶμα τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς πού ὁ φλογερός αὐτός ὅσον καί τό ἔθνος του πολεμιστὴς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς Ἰουδαίας καί, ἀντὶ νά κατασφάξῃ, ὡς τοῦ συνίστα ὁ **Παρμενίων**, τὸν λευχειμονοῦντα **Ἀρχιερέα Γιαδοῦ**, ἐγονυπέτησε διὰ νά τὸν προσκυνήσῃ, ἡ ἀνθρωπότης ἤλλαξε μορφήν καί μία νέα περίοδος τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας ἐγκαινιάσθη.

Εἶχον ἀπορρίψει προηγουμένως οἱ Ἰουδαῖοι τό μήνυμα τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅπως συμμαχήσουν μετ' αὐτοῦ κατὰ τῶν Περσῶν. Ἡ θέσις τοῦ Ἀρχιερέως ἦτο λεπτή. Εἶχε συνάψει πρό τῆς μακεδονικῆς ἐκστρατείας σπονδὰς εἰρήνης μετὰ τοῦ Πέρσου Βασιλέως **Δαρείου** καί τό καθήκον τῆς τιμῆς τοῦ ἐπέβαλλε νά μείνῃ τουλάχιστον οὐδέτερος. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐφαντάζοντο ὅτι ὁ νικητὴς Μακεδὼν Βασιλεὺς, εἰσερχόμενος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, θά ἐτιμῶρει αὐστηρά τοὺς περιφρονήσαντας τό μήνυμά του. Καί ὅταν, ἐν μέσῳ καταπλήξεως τῶν παρισταμένων, ὁ Παρμενίων τὸν ἠρώτησε: *«Τί δήποτε, προσκυνοῦντων αὐτὸν πάντων, αὐτός προσκυνήσεις τὸν Ἰουδαίων ἀρχιερέα»*, ὁ εὐγενὴς Μακεδὼν Βασιλόπαις ἀπήντησε: *«Οὐ τοῦτον προσεκύνῃς, ἀλλὰ τὸν Θεόν οὗ τῇ ἀρχιερωσύνῃ οὗτος τετίμητε.»*

Ἦτο ὁ πρῶτος ἀσφαλῶς Ἕλληνας, ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος ὁ ὁποῖος ἐτίμα δημοσίᾳ τὸν Ἰουδαϊκὸν Θεόν. Ἦτο ἡ πρώτη ἐπίσημος ἐπαφὴ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καί τῆς Ἰουδαϊκῆς θεολογίας. Τό πρῶτον κράμα δύο πολυτίμων μετάλλων ἀπὸ τὴν σύνθεσιν τῶν ὁποίων προέκυψεν ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Δέν ἡμπορῶ νά εἶμαι βέβαιος ὅτι ἀληθεύει τό κοινὸς καί μεθ' ἱλαρότητος λεγόμενον ὅτι ἡ σημερινὴ ὄψις τοῦ κόσμου θά ἦτο διάφορος ἐάν ἡ μύτη τῆς Κλεοπάτρας εἶχε κάπως διαφορετικὴν κατατομήν. Ἦμποροῦμεν ἐν τούτοις νά εἴμεθα ὅλοι βέβαιοι ὅτι τό ἀνθρώπινον πνεῦμα καί ὁ χριστιανισμός ἰδιαίτερως, δέν θά εἶχαν τὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν ἔσχον, ἐάν δέν ἐλάμβανε χώραν ἡ φιλικὴ αὐτὴ πρώτη συνάντησις τοῦ ἐθνικοῦ ἐκπροσώπου τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ ἡγέτου τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων πολλάκις μικρά αἷτια ἔσχον τεράστια ἐπακόλουθα. Ἡ εὐδιαθεσίᾳ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν στιγμὴν πού ἀνῆρχετο τό ὄρος Σκοπός, ἀπὸ ὅπου ἦτο καί εἶναι πάντοτε περίβλεπτος ἡ ὡραία Ἱερουσαλήμ, καί ἡ αἰφνίδιος μεταβολὴ τῆς ὀργῆς του εἰς θωπείαν, ἡμπορεῖ νά χαρακτηρισθῇ ὡς μία ἀπὸ τὰς πλέον κρίσιμους καί ἀποφασιστικὰς στιγμὰς διὰ τὴν πορείαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τοιαύτης σπουδαιότητος κρίσιμους στιγμὰς ὀλίγας γνωρίζει ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων.

Ἐκεῖνο πού εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας προσοχῆς καί παρατηρήσεως εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν εἶναι τό γεγονός ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι δέν προέβαλον καμμίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν εἰσόδον τοῦ Ἀλεξάνδρου καί τῶν μακεδονικῶν φάλαγγων του εἰς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Οἱ Ἰουδαῖοι, ὅπως καί οἱ Ἕλληνες, ἦσαν καί εἶναι λαοὶ ὑπερήφανοι καί ζηλωταὶ τῆς ἐλευθερίας των καί οὐδέποτε παρέδωσαν εἰς ξένους, χωρὶς ἐσχάτην ἀντίστασιν, τό πολυτιμώτατον αὐτὸ ἀγαθόν. Ὅπως εἰς τὴν μακρὰν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν μέχρι τῆς Ἀλβανίας, δέν σημειοῦται περίπτωσις ἀμάχου ὑποταγῆς του εἰς ξένους ἐπὶ γῆρας, ἔτσι καί τό ἔθνος τῶν Ἰουδαίων, ἀπὸ τὴν Γι-

Οἱ δεσμοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰσραηλιτῶν ἀνά τὴν ἱστορίαν

ταπάτ καὶ τὸ Μπετάρ μέχρι τῆς ἀνίσου καὶ νικηφόρου ἀναμετρήσεώς του πρὸς πολλαπλασίους πρὸς αὐτὸ ἐπιδρομεῖς τὸν Μάιον τοῦ 1948, ποτέ δὲν ὑπετάγη χωρὶς νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην τῶν ὄπλων.

Οἱ ἀρχαῖοι ὅμως καὶ πολὺπειροὶ λαοὶ εἶναι προικισμένοι μὲ ὀξεῖαν διαίσθησιν καὶ ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ διακρίνουν τοὺς ἐλευθερωτὰς ἀπὸ τοὺς τυράννους, τοὺς φίλους ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, τοὺς ὁμοίους ἀπὸ τοὺς ἀνομοίους. Εἰς τὸν Ἀλέξανδρον οἱ Ἰουδαῖοι τῆς ἐποχῆς του εἶδον τὸν ἀντιπρόσωπον ἑνὸς εὐγενοῦς καὶ φιλελευθέρου ἔθνους ἐμφορουμένου, ὅπως καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν διάθεσιν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς ὅσον τὸ δυνατόν ὑψηλότερα ἐπίπεδα διὰ τὴν γνωριμίαν τῆς θεότητος. Διησθάνθησαν ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν των μὲ τοὺς Ἕλληνας, ἀντὶ νὰ χάσουν τὴν ἐλευθερίαν των, θὰ τοὺς ἐδίδοτο ἡ εὐκαιρία νὰ ἀνταλλάξουν τὰ πλούσια πνευματικά των ἀγαθὰ, νὰ δώσουν θεολογίαν καὶ ἀνθρωπισμὸν καὶ νὰ ἀντλήσουν φιλοσοφίαν, κάλλος καὶ μέτρον. Καὶ εἰς τὰ προγνωστικά των αὐτὰ οἱ πρόγονοί μου δὲν διεψεύσθησαν.

Οἱ ἱστορικοὶ ὅλων τῶν αἰώνων εἶναι γεμάτοι ἀπὸ θαυμασμόν διὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἑλληνοϊουδαϊκῆς συνεργασίας πού ἐγκαινιάσθη ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἐπιγόνων του εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Οἱ Ἑβραῖοι, ἐκμαθόντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐδιόβασαν τὸν Ὀμηρον, τὸν Πλάτωνα καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ποιητὰς καὶ φιλοσόφους καὶ ἐμέθυσαν ἀπὸ ἑνθουσιασμόν. Οἱ Ἕλληνες, ἀναγνῶσαντες τὰ ἰουδαϊκὰ ἱερά κείμενα, συνεμερίσθησαν τὴν ἑβραϊκὴν θεμελιώδη ἀρχὴν περὶ τοῦ ἐνιαίου τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀνωτέρας ἀξίας τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ τῆς ὑπεραξίας τοῦ πνεύματος ἀπέναντι τῆς ὕλης.

Πολλοὶ Ἰουδαῖοι συνεξεστράτευσαν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, καί, ὅταν μετὰ τὸν πρόωρον αὐτοῦ θάνατον, οἱ Πτολεμαῖοι ἐγκατέστησαν τὴν δυναστείαν των εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Ἡλιούπολις μετεβλήθησαν ἑνωρὶς εἰς κέντρα ἑλληνοϊουδαϊκῆς παιδείας. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα **Δημητρίου τοῦ Φαληρέως** ἑλληνίζοντες Ἰουδαῖοι σοφοὶ μετεγλώττισαν τὰ ἱερά ἰουδαϊκὰ βιβλία εἰς τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν. Διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ὁ χριστιανισμὸς δὲν ὑπελείπετο πλέον παρὰ τὸ θαῦμα καὶ ὁ **Παῦλος**. Χωρὶς τὸ θαῦμα, ὁ Παῦλος δὲν θὰ εἶχε κήρυγμα. Καὶ χωρὶς τὸν Παῦλον, τὸ θαῦμα θὰ ἔμενεν ἴσως μέσα εἰς τὰ στενὰ ἰουδαϊκὰ πλαίσια. Οὕτε ὁμως τὸ θαῦμα, οὕτε ὁ Παῦλος μαζὶ θὰ ἐδημιούργουν τὸν χριστιανισμόν, ἐὰν ἡ ἰουδαϊκὴ διανόησις δὲν ἐξησφάλιζε τὸ κατάλληλον κοσμοπολιτικὸν τότε ὄργανον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν κυριαρχοῦντα παγανισμόν.

Οἱ Θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἐξεθρονίσθησαν. Εἶδωλα στήμενα καὶ εὐλαβούμενα ἐπὶ αἰώνας, κατεκρημνίσθησαν. Τὰ θεμέλια τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπέστησαν τοὺς πρῶτους των κλονισμοὺς καὶ ἕνα νέον πνευματικὸν φῶς ἀνέτειλεν ἀπὸ τὴν ἑλληνοϊουδαϊκὴν Ἀνατολήν. Φῶς λαμπρόν καὶ ἀσβεστον πῶς φωτίζει καὶ καθοδηγεῖ ἀκόμη τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν μυστικῶν τῆς ζωῆς.

Ἡ γνωριμία καὶ ἡ φιλία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐγκαινιάσθησαν ὑπὸ τὸσον αἰσίους οἰωνοὺς, ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ μακεδόνης ἀειδέως, ἐσυνεχίσθη ἐπὶ πολλοὺς αἰώνας ἔπειτα. Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι ἐ-

πεσκέπτοντο ἀθρόα τὰ Ἱεροσόλυμα, τυγχάνοντες φιλικωτάτης φιλοξενίας τὴν ὁποίαν αὐτοί, λάτραι τοῦ ξενίου Διός, ἀνταπέδιδον θαμιλῶς.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ ἄξιον ἰδιαίτερας προσοχῆς τὸ κείμενον ψηφίσματος τοῦ Δήμου Ἀθηναίων πρὸς τὸν Ἐθνάρχην τῶν Ἰουδαίων **Υρκανόν**, διασωθέντος εἰς τὸ 15ον βιβλίον τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ **Φλαβίου Ἰωσήπου**.

«Ἐπειδὴ Ὑρκανὸς Ἀλεξάνδρου, ἀρχιερεὺς καὶ ἑθνάρχης τῶν Ἰουδαίων — λέγει τὸ ψήφισμα — διατελεῖ κοινῇ τε τῷ δήμῳ καὶ ἰδίᾳ τῶν πολιτῶν ἐκάστω εὐνοῶν καὶ πάσῃ χρώμενος περὶ αὐτοὺς σπουδῇ, καὶ τοὺς παραγινομένους Ἀθηναίων ἢ κατὰ πρεσβείαν ἢ κατ' ἰδίαν πρόφασιν ὥς αὐτὸν ὑποδέχεται φιλοφρόνως καὶ προέμπει τῆς ἀσφαλοῦς αὐτοῦ ἐπαπόδου προνοοῦμενος, καὶ προαίρειν ἔχει ποιεῖν ἡμᾶς ὅ,τι ποτ' ἂν δύναται ἀγαθόν, τιμῆσαι τὸν ἄνδρα χρυσῷ στεφάνῳ ἀριστείῳ κατὰ τὸν νόμον καὶ στήσαι αὐτοῦ εἰκόνα χαλκῇ ἐν τῷ τεμένει τοῦ δήμου καὶ τῶν χαρίτων, ἀνειπεῖν δὲ τὸν στέφανον ἐν τῷ θεάτρῳ διονυσίοις τραγωδῶν τῶν κοινῶν ἀγομένων καὶ παναθηναίοις καὶ ἐλευσινίοις καὶ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι...».

Εἶχαν λοιπὸν στήσῃ οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν ἀγορὰν των χαλκοῦν ἀγαλμα τοῦ ἐθνάρχου τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐμνημόνευον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὰς ἐορτὰς των διονυσίων καὶ τῶν παναθηναίων καὶ τῶν ἐλευσινίων εἰς ἐνδειξιν τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης διὰ τὰ φιλικὰ πρὸς τὸν ἀθηναϊκὸν δῆμον αἰσθημάτων του. Ἡ τιμὴ ἡ γενομένη εἰς τὸν Ἑβραῖον ἐθνάρχην ἦτο βεβαίως μεγάλη καὶ ἐξαιρετικὴ, γνωστοῦ ὅντος ὅτι οἱ Ἀρχόντες τοῦ Κλεινοῦ Ἀστεως ἤσαν πολὺ φειδωλοὶ εἰς τὴν ἀπονομὴν τοιοῦτων πολλῶν μάλιστα διακρίσεων.

Εἰς τὴν τοιαύτην ἐκδήλωσιν αἰσθημάτων φιλίας πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἰουδαίους δὲν ὑπελείφθησαν καὶ οἱ σύγχρονοι των Λακεδαιμόνιοι, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἐβλεπον εἰς αὐτοὺς περιέργως ὄχι μόνον καλοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ φυλετικῶς συγγενεῖς καὶ ὁμαίμονας. Ἰδοὺ τί λέγει ἕνα ἄλλο ψήφισμα σωζόμενον εἰς τὴν 12ν βίβλον τῆς ἱδίας Ἀρχαιολογίας τοῦ Ἰωσήπου καὶ τὸ ὁποῖον διεβιβάσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῶν Σπαρτιατῶν **Ἀρείου** πρὸς τὸν Ἀρχιερέα **Ὀνίαν**.

«Βασιλεὺς Λακεδαιμονίων Ἀρείος, Ὀνία χαίρειν. Ἐντυχόντες γραφῇ τινι εὐρομεν ὥς ἐξ ἑνὸς εἶεν γένους Ἰουδαῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι ὥς ἐκ τῆς πρὸς Ἀβραμον οἰκειότητος. Δίκαιον οὖν ἐστὶν ἀδελφούς ὑμᾶς ὄντας διαπέμπεσθαι πρὸς ἡμᾶς περὶ ὧν ἂν βούλησθε. Ποιήσομεν δὲ καὶ ἡμεῖς ταῦτό καὶ τὰ θ' ὑμέτερα ἴδια νομιούμεν καὶ τὰ αὐτῶν κοινὰ πρὸς ὑμᾶς ἔξομεν...»

Καὶ τὰ μὲν αἰσθημάτων φιλίας καὶ βοηθείας τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ ψήφισμα ἀνταποκρίνοντα πρὸς τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Ἡ διαβεβαίωσις ὅμως τοῦ Λακεδαιμονίου Βασιλέως ὅτι διεσώζετο εἰς αὐτοὺς γραφὴ μαρτυροῦσα ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν Ἰουδαίων, ὡς προερχόμενοι καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, φαίνεται ἀρκετὰ περιέργως. Οἱ Ἰουδαῖοι ἀνήκουν εἰς τὴν σημιτικὴν φυλὴν ἐνῶ οἱ Ἕλληνες, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, εἰς τὴν ἀρίαν ἰνδοευρωπαϊκὴν οἰκογένειαν. Πῶς λοιπὸν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Λεωνίδα ἐπίστευον ὅτι ἦσαν συγγενεῖς μὲ τοὺς ἀπογόνους τῶν Μακαβαίων; Ἐρώτημα εἰς τὸ ὁποῖον οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ καὶ ἀρχαιολόγοι δὲν φαίνονται διατεθειμένοι νὰ δώσουν θετι-

Οἱ δεσμοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰσραηλιτῶν ἀνά τὴν ἱστορίαν

Ἡ θρυλικὴ συνάντησις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μετὸν Ἀρχιερέα Γιαθού.

Σχέδιο τοῦ Ἰουλίου Καίμη

κὴν ἀπάντησιν.

Τὸ ἐρώτημα ἐν τούτοις καθίσταται περιεργότερον ἀπὸ τὸ κείμενον τῆς ἀπαντήσεως πού ἔστειλαν ἔπειτα ἀπὸ καιρόν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ εἰς τὸ ὅποιον ὑπερθεματίζουν εἰς τὴν διαβεβαίωσιν περὶ κοινῆς αὐτῶν καταγωγῆς ἡ ὁποία, λέγουν, μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὰ ἱερὰ ἰουδαϊκὰ βιβλία. Ὁ μακαβαῖος βασιλεὺς Ἰωνάθαν, ἀποστέλλας πρέσβεις εἰς Ρώμην διὰ νὰ ἀνανεώσουν τὴν φιλίαν του μετὰ τῆς συγκλήτου, παρήγγειλεν αὐτοὺς ὅπως κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των διέλθουν ἐν Σπάρτης διὰ νὰ ἐπιδόσουν τὴν κατωτέρω ἐπιστολὴν του.

«Ἀρχιερεὺς Ἰωνάθης τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ γερουσία καὶ τὸ κοινὸν τῶν Ἰουδαίων, Λακεδαιμονίων ἐφόροις καὶ γερουσίᾳ καὶ δήμῳ τοῖς ἀδελφοῖς χαίρειν... Ἐπὶ τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις κομισθείσης Ὀνία τῷ γενομένῳ ἀρχιερεῖ παρ' ἡμῖν παρ' Ἀρείου τοῦ βασιλεύοντος ὑμῶν ἐπιστολῆς περὶ τῆς ὑπαρχούσης ἡμῖν πρὸς ὑμᾶς συγγενείας, τὴν τε ἐπιστολὴν ἐδεξάμεθα προθύμως, οὐ δεόμενοι τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως διὰ τὸ ἐκ τῶν ἱερῶν ἡμῶν πέπεισθαι γραμμάτων. Τὸ μὲν οὖν προκατάρχειν τῆς ἀναγνώσεως, οὐκ ἐδοκιμάζομεν, μὴ καὶ προαρπάξιν δοκοῦμεν τὴν παρ' ὑμῶν δεδομένην δόξαν πολλῶν δὲ χρόνων διαγεγεννημένων ἀπὸ τῆς ἐξ ἀρχῆς ἀναποληθείσης ἡμῖν οἰκειότητος, ἐν ταῖς ἱεραῖς καὶ ἐπωνύμοις ἡμέραις θυσίας τῷ Θεῷ προσφέροντες καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας τε καὶ νίκης αὐτὸν παρακαλοῦμεν. Πολλῶν δὲ ἡμᾶς πολέμων περιστάντων διὰ τὴν τῶν γειτνιαζόντων πλεονεξίαν, οὐθ' ὑμῖν οὐτ' ἄλλοις τῶν προσηκόντων ἡμῖν ἐνοχλεῖν ἐκρίναμεν...».

Τὸ πρᾶγμα ἀρχίζει νὰ γίνεταί, μὰ τὴν ἀλήθειαν, διὰ τοὺς ἀρχαιολόγους τοῦλάχιστον, σκανδαλώδες. Ὅχι

μόνον οἱ Σπαρτιάται, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι διαβεβαίωνουν ὅτι καὶ τὰ ἱδικά των βιβλία ὁμιλοῦν περὶ τῆς συγγενείας των μετὰ τοὺς Λακεδαιμονίους.

Ὅταν πρὸ τεσσαρακονταετίας ἠνοιχθῇ ἀπὸ τῶν σπηλῶν τῆς «Ἰσραηλιτικῆς Ἐπιθεωρήσεως» τοῦ αἰμνήστου Χαίμη συζήτησις περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἐξηνέχθησαν διάφοροι γνώμαι. Ὁ δεινὸς ἐβραϊστῆς **Μωύσης Χαίμης** ἀνέτρεξεν εἰς χωρίον τῆς Ἀγίας βίβλου τῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ Ἰωσήπου ὅπου μετὰ ἄλλων ἱστοροῦνται, ἐν συμφωνίᾳ μετὰ τὴν βίβλον τῆς Γενέσεως, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τῆς **Σάρρας**, ὁ **Ἀβραάμ** ἔλαβε νέαν σύζυγον, τὴν **Χετούραν** ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέκτησε καὶ ἄλλα 6 τέκνα. Εἰς ἐκ τῶν υἱῶν αὐτῶν ἦτο ὁ **Ἄφρα**. Τὴν θυγατέρα τοῦ Ἄφρα τούτου συνεζεύχθη ὁ **Ἡρακλῆς** καὶ ἐκ τοῦ γάμου των ἐγεννήθη ὁ **Δίδωρος**. Ὁ Δίδωρος αὐτὸς ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Χαίμη, εἰς ἀπὸ τοὺς γενάρχας τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας **Ἰων. Μποσδογιάννης** ἐπεκαλέσθη ἐξ ἄλλου τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἀγγλων ἐθνολόγων **De Lathan** καὶ **Humboldt** διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ φυλὴ τῶν Δαναῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκον καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, προήρχετο ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴν φυλὴν τοῦ Δάν ἥτις, ἐκπατρίσθη ἀπὸ τὰ παράλια τῆς ἄνω Γαλιλαίας, κατέφυγεν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ εἰς τὴν Δανίαν. Ὁ **Ἀριστείδης Παναγιωτίδης** τέλος ὑπεστήριξεν ὅτι οἱ Δαναοί, ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν τῶν Ὑγῶν, κατέφυγον εἰς τὸ Ἄργος διωχθέντες ἐξ Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ **Φαραῶ Ἀμάσιος τοῦ Αου**. Μήπως ἄραγε ἡ τελευταία αὐτῆς ἀποψις εὐρίσκει τώρα νέον ἔρεισμα εἰς τὴν γενομένην περίσιν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἱερουσαλὴμ **Ἐλιέζερ Τσουκένικ** ἀποκάλυψιν πλησίον τοῦ Τέλ-Ἀβίβ παλαιολιθίων οἰκισμῶν τῆς φυλῆς τῶν Ὑγῶν;

Ἄλλ' ἂς ἀφήσωμεν τοὺς ἀρχαιολόγους νὰ ἐρίζουν καὶ ἂς ἐπανελέθωμεν εἰς τὴν ἐλληνοἰουδαϊκὴν φιλίαν, ἡ ὁποία ἄλλως τε δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐθνολογικῆς συγγενείας.

Εὐρίσκόμεθα εἰς τὸν πρῶτον προχριστιανικὸν αἰῶνα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ὁ ρωμαϊκὸς ὁδοστρωτήρ σαρῶναι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν περισσοτέρων λαῶν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου καὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀδυσώπητον κυριαρχίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου. Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, διηρημέναι μετὰ τῶν, ὑποκύπτουν ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην εἰς τὰς ρωμαϊκὰς λεγεῶνας καὶ τὰ τεῖχη των κρηνίζονται ἀπὸ τὰς ἐλεπόλεις, τὰ νέα ὅπλα τῆς ἐποχῆς. Ὁ **Σύλλας** πολιορκεῖ τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι ἀνθίστανται ἀκόμη, μὴ ἐννοοῦσαι νὰ χάσουν ἐκεῖνο πού αὐταὶ κατ' ἐξοχὴν διέδωσαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὡς τὸ πολυτιμότερον ἀγαθόν. Τῆς ἀντιστάσεως ἀρχηγὸς εἶναι ὁ παρέγγραφος πολίτης **Ἀθηνίων ἢ Ἀριστίων**. Ἡ πολιορκία καθίσταται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περισσότερο στενὴ καὶ αἱ στερήσεις τῶν πολυορκουμένων αὐξάνουν μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Ὁ Ἀθηνίων προσφεύγει τότε εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἀκόμη Ἰουδαίαν καὶ ζητεῖ ἐπικουρίας εἰς σιτηρὰ καὶ εἰς πολεμοφόδια. Οἱ Ἀρχόντες καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ τὰ παρέχουν προθύμως καὶ ἀφθόνως. Τὸ Ἄστυ ἀνακουφίζεται προσωρινῶς, ἡ ἀντίστασις παρατείνεται ἐπὶ τινα ἀκόμη καιρόν, ἀλλὰ ὁ τελευταῖος αὐτὸς φάρος τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας σβύνει μετ' ὀλίγον, ἀφοῦ ἐπρόλαβε νὰ δεχθῇ τὴν ἀντανάκλασιν τοῦ φωτός τῆς Ἱερουσαλὴμ, πού ἐμελλε δυστυχῶς καὶ αὐτὸ νὰ σβεσθῇ ἔπειτα ἀπὸ μερικά ἐτη. Μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ναοῦ ἀπὸ τὰς ἀτέγ-

Οἱ δεσμοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰσραηλιτῶν ἀνά τὴν ἱστορίαν

κτους λεγεώνας τοῦ **Οὐεσπασιανοῦ** καὶ τοῦ **Τίτου**, τὸ ἰουδαϊκὸν κράτος καταλύεται καὶ ἀρχίζει ὁ γεμάτος μαρτύρια καὶ ἐξευτελισμοὺς κύκλος τῆς διασποράς. Ἡ ἐβραϊκὴ νεολαία ἀγεται ἀπὸ τοῦ νικητὰς εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου διὰ νὰ διανοίξῃ πορθμὸν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς τριήρις καὶ τὰ ὁστὰ τῶν κατὰ χιλιάδας ἀποθνησκόντων παραμένουν εἰς σωροὺς ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, ἐνῶ ὁ Τίτος μεταφέρει εἰς τὴν Ρώμην διὰ τὸν θρίαμβόν του, ὅ,τι ἐκλεκτὸν εἶχεν εἰς ἔμψυχα καὶ εἰς ἀψυχα ἢ Ἀγία Πόλις.

Ἡ ταπείνωσις τῶν ἀνθρώπων δὲν εὐνοεῖ τὴν ἐκδήλωσιν εὐγενῶν αἰσθημάτων καὶ θὰ ἦτο μάταιον καὶ ἀφιλοσόφητον νὰ ἀποπειραθῶμεν ὅπως ἀνεύρωμεν εὐγενεῖς ἑλληνοϊουδαϊκὰς ἐκδηλώσεις κατὰ τὴν σκοτεινὴν αὐτὴν περίοδον τῆς ὑποδουλώσεως, τῶν δύο λαῶν εἰς τὸν ἴδιον κατακτητὴν.

Θὰ ἀπετέλει ἐπίσης ματαιοπονίαν ἡ ἀναζήτησις στοιχείων ἑλληνοϊουδαϊκῆς συνεργασίας κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον. Ἡ βυζαντινὴ ἱστορία εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ φανατισμὸν καὶ ἀπὸ ἑλλειψιν ἀνοχῆς. Ὁ μεσαίων ἀντιπροσωπεύει διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνθρωπίνην σκέψιν ἕνα ψυχρὸν χεῖμῶνα πνευματικῆς νάρκης. Ἡ Κωνσταντινούπολις, χάρις εἰς τὴν ἐπιβίωσαν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως, ἀπέτελεσε διὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀναμφιβόλως ἕνα θερμὸν κήπιον. Ἀλλὰ καὶ τῶν θερμότητων τὰ ἀνθη εἶναι συνήθως ἀτροφικά.

Προτοῦ ἐν τούτοις ἡ ἀνθρωπότης περάσει ἀπὸ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἕνας ἱατροφιλόσοφος Ἰουδαῖος, ἀπὸ ἐκείνου πού ἠκολούθησαν τὴν διαδρομὴν τῆς φυλῆς πρὸς τὴν ἱβηρικὴν χερσόνησον, ὁ διδάσκαλος **Μαϊμονίδης** ἀναλαμβάνει τὴν δύσκολον προσπάθειαν νὰ διαδόσῃ, εἰς τὸν ἀκμάζοντα τότε ἀραβικὸν κόσμον τὴν ἀριστοτέλειον ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν.

Ὁ **Μωῦσῆς Μπέν Μαϊμόν ἢ Μαϊμονίδης**, τὸ «φῶς αὐτὸ τῆς διασποράς», ὡς δικαίως ἐπωνομάσθη, ὑπῆρξε τόσο ἀριστοτελικὸς καὶ διέδοξε τόσο ἀριστοτεχνικὰ εἰς τοὺς συγχρόνους του τὰς ἰδέας τοῦ Ἀριστοτέλους, ὥστε νὰ καταλάβῃ, ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, τὴν ἰδίαν θέσιν τὴν ὁποίαν κατέχει καὶ ὁ **Φίλων** ὁ Ἀλεξανδρινός Ἰουδαῖος ἑλληνιστής, ἐν σχέσει πρὸς τὸν Πλάτωνα.

Πρέπει νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ὥραιαν καὶ ἡρωικὴν περίοδον τῶν ἀγώνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διὰ τὴν ἐθνικὴν του ἀνεξαρτησίαν διὰ νὰ ἀνοίξωμεν πάλιν τὸ ἐπὶ μακρὸν χρόνον κλειστὸν βιβλίον τῆς ἑλληνοϊουδαϊκῆς φιλίας καὶ συνεργασίας.

Οἱ γενναῖοι ἀγωνισταὶ τῆς Πελοποννήσου, μέ τὸν γενναίτερον ἀρχηγὸν των **Θεόδωρον Κολοκοτρώνην**, μάχονται διὰ νὰ ἀναστήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς τὸ ἐκ κληρονομίας εὐγενὲς ἑλληνικὸν ἔθνος μίαν ζωὴν περισσότερον ὑποφερτὴν καὶ ἀνταξίαν τῆς ἱστορίας του. Τὰ ἡρωϊκὰ των κατορθώματα προσκρούουν εἰς τὰς σκληρὰς διὰ τὰ ἔθνη δίκαια τῶν ὑποδούλων λαῶν ἀποφάσεις τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Οἱ Φιλικοὶ καὶ ὅλοι οἱ ἀνὰ τὸν κόσμον Ἕλληνες πατριῶται ἀγωνίζονται καὶ αὐτοὶ νὰ διαφωτίσουν καὶ νὰ συγκινήσουν τὴν δημοσίαν γνώμην τῶν ἐλευθέρων λαῶν διὰ νὰ διασπάσουν τὰ πολιτικὰ φράγματα τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Εἰς τὸ Παρίσι, ὅπου πνέει ἀκόμη δροσερὰ ἡ αὔρα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἕνας Ἑβραῖος δημοσιογράφος, ὁ **Γεώργιος Λαφίτ**, γράφει εἰς τὴν

“France Libre” πύρινα ἄρθρα ζητῶν ὅπως ἡ Γαλλία καταστῇ τὸ ταχύτερον συμπαραστάτις καὶ βοηθὸς τῶν Ἑλλήνων προμάχων τῆς ἐλευθερίας. Ἡλεκτρίζει μέ τὴν ἀρθρογραφίαν του τὰς εὐαισθητοὺς μάζας τοῦ παρισinioῦ λαοῦ, τὰς συνεγείρει εἰς τὸν Κεραμεικὸν καὶ ἀναγκάζει τὸν Λουδοβίκον νὰ ἐξέλθῃ ἕνα πρωτὶ μέ τὰ νυχτικά του εἰς τὸν ἐξώστην τῶν Ἀνακτόρων τοῦ Λούβρου διὰ νὰ καθουχάσῃ τὰ πλήθη καὶ νὰ ὑποσχεθῇ βοήθειαν εἰς τοὺς μαχομένους Ἕλληνας.

Ἐνῶ ταῦτα διεδραματίζοντο εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσιν, ὁ **Μωῦσῆς Γκάστερ**, διπλωματικὸς πράκτωρ τῆς Ὀλλανδίας εἰς τὸ Βουκουρέστι, ἔσωζε τὸν Πρίγκηπα Ὑψηλάντην ἀπὸ τὴν καταδίωξιν τῶν Τούρκων, βοηθῆσας αὐτὸν ἀποτελεσματικὰ νὰ διέλθῃ τὰ ρουμανοαυστριακὰ σύνορα. Ὅταν δέ, μετὰ τὸν δίκαιον θρίαμβον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν διεθνὴ ἀναγνώρισιν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, τῷ προσεφέρθη ὡς ἐνθύμιον ἕνα πολύτιμον δῶρον διὰ τὴν πράξιν του, ἡρνήθη νὰ τὸ δεχθῇ, δώσας τὴν βιβλικὴν ἐμπνεύσεως ἀπάντησιν ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἀνταλλάξῃ μέ τὸ γήϊνον ἕκκεον δῶρον τὴν ἀνταμοιβὴν πού ἀνέμενε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Θεόν! Τόσον ἱερός ἐφαίνετο εἰς τοὺς πεφωτισμένους Ἑβραίους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ ἑλληνικὸς ἀπελευθερωτικὸς ἀγών. Ἄλλο ἐπείσης παράδειγμα τῆς συμπαθείας τὴν ὁποίαν συνήντησεν ὁ ἀγὼν περὶ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων μεταξὺ τῶν Ἑβραίων τῆς Εὐρώπης εἶναι τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ **Κωνσταντίνου Δραγούμη** περιστατικὸν ὅτι ὁ Ἀρχιεραββίνος τῆς Βεσθαλίας ἔκαμε κηρύγματα φιλελληνικά εἰς τὰς Συναγωγὰς καὶ συνέλεγε ἐράνους μεταξὺ τῶν πιστῶν ὑπὲρ τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Πελοποννήσου.

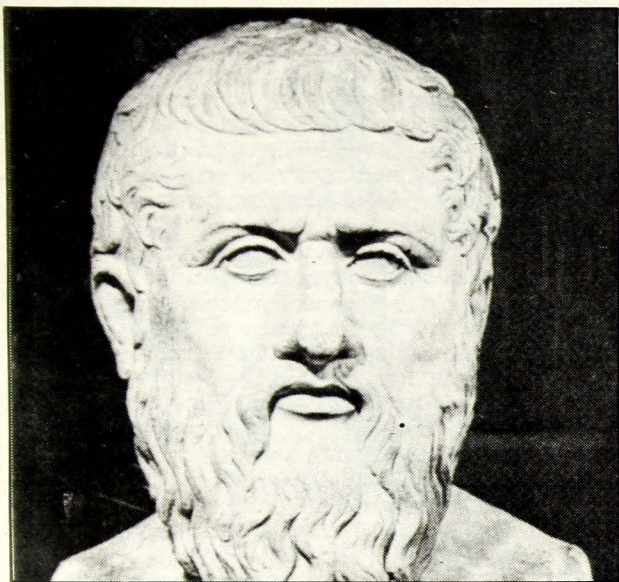
Διάσμοι καὶ διεθνoὺς κύρους φιλέλληνες Ἰουδαῖοι ἐνεφανίσθησαν ἀργότερα διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Μακεδονίας, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστότεροι ὁ σιωνιστὴς **Μάξ Νορδάου** καὶ ὁ δημοσιολόγος **Ραϊνάχ**. Ἀργότερον ἀκόμη, ὅταν μέ τὴν μικρασιατικὴν συμφορὰν ἡ Ἑλλάς εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δεχθῇ εἰς τοὺς κόλπους της ἐν ἑκατομύριον καὶ διακοσίας χιλιάδας Ἕλληνας πρόσφυγας ἐκ Θράκης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας, ἕνας ἐπιφανὴς ἑβραιοαμερικανός, ὁ **Ἀνρὺ Μοργεντάου**, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῇς μιᾶς διεθνoῦς κινήσεως ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν καὶ ἐργασθεὶς ὡς Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων. Ἀς πλησιάσωμεν τέλος περισσότερον πρὸς τὰς ἡμέρας μας καὶ ἄς ἐνθυμηθῶμεν τὸν ἡρωϊκὸν θάνατον τοῦ Ἑβραίου καὶ Σιωνιστοῦ Συνταγματάρχου **Μορδοχαίου Φρεζή** εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν παρουσίαν 800 περίπου Ἑβραίων ἐθελοντῶν τῆς Παλαιστίνης εἰς τὸ βρετανικὸν ἐκστρατευτικὸν σῶμα πού ἦλθε καὶ ἐπολέμησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1941.

Ἀλλὰ αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἑλληνοϊουδαϊκῆς φιλίας δὲν ὑπῆρξαν ποτέ μονομερεῖς. Οἱ Ἕλληνες εἶναι εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις φιλότιμοι καὶ, ὅπως ὅλοι μας ἐκ προσωπικῆς πείρας τὸ γνωρίζομεν, δὲν καταδέχονται ποτέ εἰς τὰς φιλικὰς των σχέσεις νὰ λάβουν περισσότερα ἀπὸ ὅσα αὐτοὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ δώσουν.

Ὅταν ὁ ἰουδαϊσμός τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ ἄλλων καθυστερημένων χωρῶν ἐδδανοπάθει συκοφαντούμενος μέ τὴν λησμονηθεῖσα εὐτυχῶς τῶρα γελοῖαν κατηγορίαν τοῦ αἵματος, ἕνας ἐξοχος Ἕλλην ἱεράρχης, ὁ

Οἱ δεσμοί τῶν Ἑλλήνων καί Ἰσραηλιτῶν ἀνά τήν ἱστορίαν

Προτομή τοῦ Πλάτωνος στό Μουσείο τοῦ Βατικανοῦ.

Μητροπολίτης Ζακύνθου **Διονύσιος Λάτας**, ἐκήρυξε παγκόσμιον σταυροφορίαν ἐναντίον τῆς συκοφαντίας ταύτης καί διά τῶν κηρυγμάτων του καί τῶν ὁμιλιῶν του

εἰς διεθνή ἐκκλησιαστικά συνέδρια ἔφερε φωνήν παρηγορίας καί δικαιοσύνης εἰς τούς διωκομένους Ἰουδαίους.

Ὅταν πάλιν ἡ Ἀγγλία τοῦ **Λούδ Τζώρτζ** ἐδημοσίευσεν τήν 2αν Νοεμβρίου τοῦ 1917 τήν περίφημον Δήλωσιν **Μπάλφουρ** — τό πρῶτον αὐτό ἐπίσημον ἐνθαρρυντικόν κήρυγμα ὑπέρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἰσραήλ — ἡ Ἑλλάς τοῦ **Ἐλευθερίου Βενιζέλου** προσεχώρει ἐκ τῶν πρῶτων εἰς τήν Δήλωσιν αὐτήν.

Δέν ἔμπορεῖ νά τελειώσῃ κανεῖς τό κεφάλαιον τῆς ἐλληνοϊουδαϊκῆς φιλίας χωρίς νά ἀναμνησθῇ καί νά ἐξάρῃ τήν ἀδελφικήν ἀληθινά στάσιν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἀπέναντι τοῦ ἐβραϊκοῦ στοιχείου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τήν τρομεράν περίοδον τοῦ ἐξοντωτικοῦ διωγμοῦ τῶν γερμανῶν. Δοῦλοι καί αὐτοί οὗτοι οἱ Ἕλληνες κατὰ τήν περίοδον αὐτήν εἰς τόν ἴδιον κατακτητήν καί διώκτην, ἐξήντησαν ὅλην τήν φυλετικήν των μεγαλοψυχίαν διά νά διασώσουν ὅσους ἤμποροῦσαν περισσότερους προγεγραμμένους Ἰσραηλίτας. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ εἰς τό σημεῖον αὐτό νά μνημονεύσω ὅπως ἰδιαίτερος τήν ὑπέρ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου τῆς Θεσσαλονίκης ὑπέροχον στάσιν τοῦ ἀειμνήστου καί ἀξιοσεβάστου Λευΐτου, τοῦ πρῶην Μητροπολίτου τῆς πόλεως αὐτῆς **Γεναδίου**, ὡς καί τοῦ τότε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἀειμνήστου **Δαμασκηνοῦ** καί τοῦ νῦν τοιοῦτου Μακαριωτάτου **Σπυρίδωνος** τῶν ὁποίων ἡ θεάρεστος δρᾶσις κατὰ τήν περίστασιν ἐκείνην θά μείνῃ ἀλησμόνητος εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

Ἐπίλογος

Δέν ἤκούσατε παρά μερικά ἐπιφανειακά ἐρανίσματα τῆς ἱστορίας τῶν ἐλληνοϊουδαϊκῶν σχέσεων. Ἡ πλήρης των ἀνάπτυξις θά ἀπῆται καί δοκιμώτερον ὁμιλητήν καί σειράς ὁλοκλήρους διαλέξεων. Ἡ ἐξιστόρησις τῶν σχέσεων τούτων, ἀπό τῆς ἐμφάνισεως τῶν δύο πρωτοπόρων αὐτῶν λαῶν εἰς τās δύο ἀντικρυνάς ἀκτὰς τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἰσοδυναμεῖ μέ τήν ἱστορίαν τῶν πηγῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Καί δέν ἔμπορεῖ νά ἐναγκαλισθῇ κανεῖς ἓνα τοιοῦτον ἱστορικόν ὄγκον, κρατῶν ἀνά χεῖρας ὀλίγα, βιαστικά γραμμένα χειρόγραφα.

Δέν εἶχα καιρόν νά σᾶς κάμω παρά μερικοῦς ὑπαινιγμούς τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου τῆς Ἰουδαίας, ἡ ὁποία ἐπηρέασεν τήν Ἰουδαϊκὴν σκέψιν καί ἡ ὁποία ἀφῆκε πλεῖστα ἀποτυπώματα εἰς τήν Ἰουδαϊκὴν ταλμουδικήν φιλολογίαν καί εἰς τό ἐβραϊκόν λεξικόν. Παρέλειψα ἐπίσης νά σᾶς ὑπενθυμίσω τήν ἐπίδρασιν πού ἔσχεν ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις καί ἡ ἐλληνικὴ ἀνεξαρτησία εἰς τήν διάνοιαν τῶν ἰδρυτῶν καί κηρύκων τῆς σιωνιστικῆς ιδέας. Δέν ἀνεδίφησα τὰ ἔργα τοῦ **Θεοδώρου Ἑρτσελ** καί τὰ συγγράμματα τοῦ **Μάξ Νορδάου** διά νά σᾶς δείξω πόσας φορές οἱ πρῶτοι αὐτοί φορεῖς τοῦ Ἰδανικοῦ τῆς ἐβραϊκῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως ἀναφέρονται εἰς τό προηγούμενον τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, διωγμένον καί αὐτοῦ καί διεσπαρμένον προηγουμένως ὅπως ὁ ἐβραϊκός.

Σᾶς παρακαλῶ ἐν τούτοις νά μοῦ χαρίσῃτε ὀλίγας ἀκόμη στιγμάς διά νά σᾶς ἀποκαλύψω μερικές ἀπό τās ὠραιότερας σελίδας τῆς συγχρόνου προσεγγίσεως, τοῦ ἐλληνικοῦ καί τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πνεύματος.

Ὅπως μᾶς διδάσκουν οἱ κοινωνιολόγοι, αἱ μεγάλαί πολιτικά ἐξορμήσεις τῶν λαῶν συνοδεύονται ἢ καί προετοιμάζονται ἀπό παράλληλον πνευματικὴν δημιουργίαν ἐπιφανῶν συγγραφέων καί ποιητῶν, τὰ ἔργα τῶν ὁποίων χρησιμεύουν ὡς ἄροτρα πρὸς καλλιέργειαν τοῦ ψυχικοῦ πεδίου καί πρὸς προετοιμασίαν τῶν μαζῶν διά τὰ μεγάλα ἐθνικά δημιουργήματα. Ὅπως ἡ Γαλλικὴ Ἐπανástασις προητοιμάσθη ἀπὸ τόν **Ρουσσώ** καί τόν **Μοντεσκιέ** καί ὅπως, τῆς ἐθνικῆς παλλίγγενεσας τῶν Ἑλλήνων, προηγήθησαν ὁ **Κοραῖς** καί ὁ **Φερραῖος**, ἔτσι καί τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ὑπῆρξε προπομπός μία ἐντονος πνευματικὴ δημιουργία, γνωστὴ εἰς τήν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας ἐβραϊκῆς λογοτεχνίας ὡς περίοδος τῆς «**Άσκαλά**» δηλαδὴ τῆς ἀφυπνίσεως.

Ἐνας ἀπὸ τούς ἐπιφανέστερους ἐκπροσώπους τῆς περιόδου αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ μόλις πρό ὀλίγων ἐτῶν ἀποθανὼν εἰς τό Τέλ-Ἀβίβ ποιητής **Σαοὺλ Τσερνιχόβσκυ**. Ὁ ποιητὴς αὗτός ἐγραψεν ἐβραϊκά ποιήματα εἰς γνήσιον ἐλληνικόν πλαίσιον. Ὑπῆρξεν ἐλληνολάτρης ὅσον κανεῖς ἄλλος ξένος ἐπιφανὴς διανοούμενος τῆς ἐποχῆς μας. Τὰ ποιήματά του εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τόν ἀμέτρητον ἔρωτά του πρὸς τό ἐλληνικόν κάλλος καί πρὸς τήν ἐλληνικὴν φύσιν. Ἰδοὺ πῶς σκιαγραφεῖ τήν Ἑλλάδα ὁ Τσερνιχόβσκυ εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα του ποιήματα, τήν "Dajánira".

«**Χώρα πού ἀπλώνεται βαθεῖα στὴ γαλάζια θάλασσα καί πού περιβάλλεται ἀπ' τὰ μυστήρια τῶν κυμάτων, Χώρα λοφοσειρῶν στεφανωμένων ἀπὸ δάση πεύκων καί ἐ-**

Οί δεσμοί τῶν Ἑλλήνων καί Ἰσραηλιτῶν ἀνά τήν ἱστορίαν

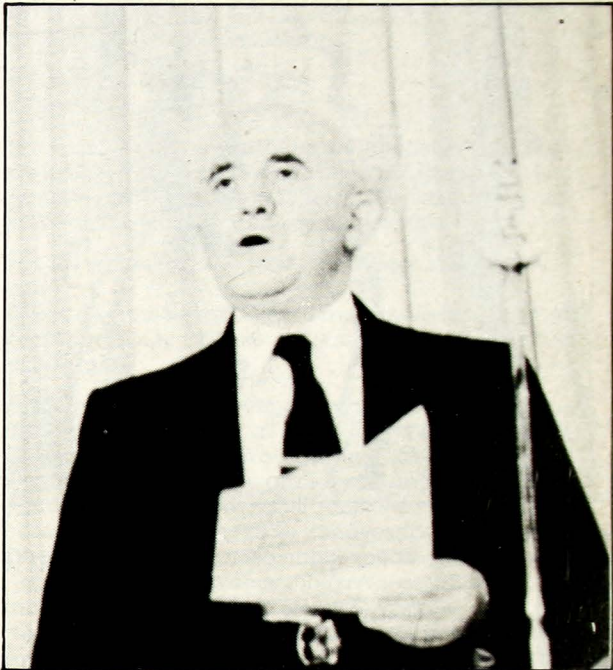
λῶν. Χώρα στήν ὁποίαν πηγές καί ρεύματα ἀναβλύ-
ζουν ἀπό μαρμάρινα βάθη καί τά νερά των εἶναι καθα-
ρώτερα καί ἀπό τό δάκρυ. Ὁ ὄνειροπόλος τῆς οὐρανός
ἀπλώνεται μπροστά σας, λές πῶς εἶναι τό μάτι τοῦ γα-
λανοῦ ὀρίζοντα. Στά βουνά τῆς πλανῶνται αἱ μαγικά
καί γεμάται ἀπό χάρι Θεοῦ, αἱ αἰώνιαι ὥραιαι καί διανθι-
σμένοι ἀπό αἰωνίαν ἀνοιξιν. Θεοῦ ἐρωτευμένοι μέ τήν
ζωήν καί πού κάμνουν νά ἀγαπᾷ κανεῖς τήν ζωήν μέ πά-
θος γλυκύ καί θυελλῶδες».

Ἰδοῦ ἐπίσης: πῶς βλέπει καί πῶς ζωγραφίζει ὁ ἑλλη-
νολάτρης αὐτός λυρικός ποιητής τούς Ἕλληνας.

«Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας αὐτῆς εἶναι εὐθυμοί, ὡραῖοι,
δυνατοί. Σοφία καί δύναμις συνδυάζονται ἀρμονικά σ'
αὐτούς διότι ὁμοιάζουν καί αὐτοί μέ τούς Θεούς των.
Ἔχουν συναίσθησιν τῶν πόθων των καί δέν ἀποκρύ-
πτουν τά θυελλῶδη των αἰσθήματα».

Δικαίως λοιπόν ἐχαρακτηρίσθη ὁ Σαοῦλ Τσερνιχόβ-
σκυ ὡς «Ἑβραῖος ποιητής μέ ἑλληνικήν ψυχήν».

Ἀλλά μήπως αὐτός ὑπῆρξεν ὁ μόνος ἀπό τούς συγ-
χρόνους Ἰσραηλινούς διανοουμένους πού κατεπλάγη-
σαν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί ὑπεραγάπησαν τούς Ἕλληνας;
Αὐτός οὗτος ὁ σημερινός πρωθυπουργός καί στυλοβά-
της τοῦ Κράτους τοῦ Ἰσραήλ **Δαβίδ Μπέν Γκουριόν** ἔχει
ἀφιερῶσει τήν μίαν πλευράν τῆς καρδιάς του εἰς τήν
Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας εἶναι ἀσυγκράτητος θαυμαστής.
Εὐρισκόμενος τό 1940 εἰς τό Λονδίνον, ἐξέμαθε εἰς τά
βάθη τῶν ἀντιαεροπορικῶν καταφυγίων καί κατά τās
μακράς νύχτας καί ἡμέρας τῶν γερμανικῶν ἀεροπορι-
κῶν ἐπιδρομῶν τήν ἑλληνικήν γλῶσσαν καί σήμερον ἀ-
κόμη ἀφιερώνει τās ὥρας τῆς σχολῆς τοῦ εἰς τήν ἀνά-
γνωσιν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἀπό τό πρωτό-
τυπον. Τό πρῶτον εἰς τό ἐξωτερικόν ταξίδι του ἀφ' οἷου
ἰδρύθη τό Κράτος καί ἐγίνε πρωθυπουργός του, τό ἔκα-
μεν εἰς τήν Ἑλλάδα τό Νοέμβριον τοῦ 1950, διακαιόμε-
νος ἀπό τόν πόθον νά γνωρίσῃ ζωντανήν τήν Ἑλλάδα
καί τόν ἀναγεννημένον λαόν της. Ὃταν τόν συνῶδευα
εἰς τήν περιοδείαν του εἰς τās ἑλληνικάς ἀρχαιότητας, ἐ-
μεινα κατάπληκτος ἀπό τόν πλοῦτον τῶν γνώσεών του

Ὁ Δαβίδ Μπέν Γκουριόν διαβάζει τήν Διακήρυξη τῆς Ἀνεξαρ-
τησίας τοῦ Ἰσραήλ, 14 Μαΐου 1948.

περί τῆς Ἑλλάδος καί τῶν τοπωνυμιῶν της. Ἐνῷ, ἐρχό-
μενοι ἐκ τοῦ ἀεροδρομίου πρὸς τās Ἀθήνας, τοῦ ἔλε-
γον ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τό Φάληρον, μοῦ ἀπήντα: «Ναί,
ἀπ' ἐδῶ κατήγετο ὁ Ἀπολλόδωρος». Ὃταν πάλιν ἐφθά-
σαμεν εἰς τό Ψυχικόν καί ἀντίκρυσε τόν Ὑμητόν, μοῦ ἔ-
λεγεν ὅτι ἀριστερά του ἔπρεπε νά εἶναι ἡ Πεντέλη καί ἀ-
ριστερώτερον ταύτης ἡ Πάρνης. Ὃταν τήν ἐπομένην, ἐ-
ξερχόμενοι τῶν Ἀθηνῶν διά νά μεταβῶμεν εἰς Κόρινθον
καί εὐρισκόμεθα εἰς τήν Ἰεράν Ὀδόν, μοῦ ἐξήγησεν ὅτι
ἡ ὁδός αὕτη ὠνομάζετο Ἰερὰ διότι ὠδήγει κατὰ τήν ἀρ-
χαιότητα εἰς τὰ ἐλευσίνεια μυστήρια. Καί ὅταν μετ' ὀλί-
γον τοῦ ἔδειξα τήν Ἐλευσίνα, μοῦ ὑπενθύμισεν ὅτι ἐκεῖ
ἦτο ἡ Πατρίς τοῦ Αἰσχύλου. Εἶναι ἀνάγκη νά σᾶς ἐξομο-
λογηθῶ, ἔπειτα ἀπό ὅλα αὐτά, ὅτι τό ταξίδιον τοῦ Ἰσ-
ραηλινοῦ Πρωθυπουργοῦ εἰς τήν Ἑλλάδα καί ἡ τιμή τήν
ὁποίαν ἔσχον νά τόν συνοδεύσω εἰς τās ἐκδρομάς του,
ὑπῆρξαν ἐξόχως καί ἀνελπίστως διδακτικά καί δι' ἐμέ
τόν γεννηθέντα ἐν τούτοις εἰς αὐτήν;

Πρό ὀλίγου καιροῦ τό Ἑβραϊκόν Πανεπιστήμιον τῆς
Ἱερουσαλὴμ ἀπένειμεν εἰς τόν κ. Μπέν Γκουριόν τό ἐκ
1500 δολларίων ἔπαθλον ὡς τοῦ ἀνθρώπου τοῦ συντε-
λέσαντος κατὰ τούς τελευταίους χρόνους περισσότε-
ρον εἰς τήν ἐξύψωσιν τῆς ἐβραϊκῆς διανοήσεως. Λαμβά-
νων τήν σχετικήν ἐπιταγήν ὁ περινούστατος Ἰσραηλινός
κυβερνήτης ἐδῆλωσεν ὅτι διαθέτει τό βραβεῖον ὑπέρ ε-
κείνου ὁ ὁποῖος θά συγγράψῃ τήν καλλιτέραν μονογρα-
φίαν περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἰς
τήν διαμόρφωσιν τῆς ἐβραϊκῆς σκέψεως.

Ἦμπορῶμεν λοιπόν κατόπιν ὧν αὐτῶν, νά ἀμφι-
βάλλωμεν ὅτι ἡ ἑλληνοϊουδαϊκή φιλική συνεργασία, ἡ ὁ-
ποία ἔχει τόσο μακράν καί καρποφόρον ἱστορίαν, δέν
θά εὐρῇ τούς συνεχιστάς της;

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 - 104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:
Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. **Ἰωσήφ Λόβιγγερ**
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Μ. Θεσσαλονίκης.

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης μέσα ἀπό τίς παροιμίες τους

Τοῦ ΑΛΜΠΕΡΤΟΥ ΝΑΡ

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἰσπανίας πού ἐγκαταστάθηκαν στή Θεσσαλονίκη καί στά ἄλλα ἀστικά κέντρα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μετὰ τό 1492, μετέφεραν, ἐκτός ἀπό τή γλῶσσα τους — τήν Καστιλιανική διάλεκτο τῆς ἐποχῆς τῶν καθολικῶν βασιλιάδων — καί τίς τέχνες τους, καί μία πλούσια λαϊκή παράδοση — τραγούδια, παραμύθια, παροιμίες. Μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ παράδοση αὕτη ἀναδιαμορφώθηκε καί ἐξελίχθηκε σέ συσχετισμό μέ τίς νέες συνθήκες πού ἀντιμετώπισαν οἱ ἐξόριστοι τῆς Ἰβρικής στούς τόπους τῆς καινούργιας τους ἐγκατάστασης ἀλλά καί τίς ἐπιδράσεις πού ἀναπόφευκτα δέχθηκαν ἀπό τά σύνοικα στοιχεῖα τῶν Ὀθωμανικῶν καί τῶν Ἑλληνικῶν.

Εἰδικά στή Θεσσαλονίκη, εἶναι γνωστό ὅτι μέχρι τό 1943 κατοικοῦσε μία συμπαγῆς καί ἀριθμητικά ἰσχυρῆ Ἰσραηλιτική Κοινότητα πού, διατηρώντας ἐπὶ πέντε σχεδόν αἰῶνες τή γλῶσσα της καί τίς παραδόσεις της, συντέλεσε ἀποφασιστικά στή διαμόρφωση τῆς ξεχωριστῆς φυσιογνωμίας τῆς πόλης, ἰδιαίτερα κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἡ παράδοση αὕτη τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης ἀποτέλεσε ἀντικείμενο ἐνδιαφέροντος καί μελετήθηκε εὐρύτατα ἀπό τό τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὅταν ἀρκετοί Ἰσπανολόγοι — φιλόλογοι, ἱστορικοί, λαογράφοι, γλωσσολόγοι, μουσικολόγοι — ἐπισκέφθηκαν κύρια τήν πόλη μας, ἀλλά καί ἄλλες Σεφαραδικές Κοινότητες, γιά νά καταγράψουν ἐπὶ τόπου τό ἀνεκτίμητο αὐτό ὕλικό.

Ἡ ἔρευνά τους ὅμως περιορίστηκε, ὡς πρός τή λαογραφική ἀπογραφή, στήν ἐπισήμανση τῶν στοιχείων τῆς Ἰσπανικῆς κληρονομίας πού ἐπέζησαν δίχως νά ἀλλοιωθοῦν ἀπό τό χρόνο καί, ὡς πρός τή γλωσσολογική μελέτη, στήν ἐπισήμανση τῶν ἐπηρῶν πού δέχθηκε ἡ Ἰσπανοεβραϊκή γλῶσσα πού, ὅπως εἶναι φυσικό ἐξελίχθηκε υἱοθετώντας ἀρκετές Ἑλληνικές, Τουρκικές, Ἑβραϊκές, Ἱταλικές καί Γαλλικές λέξεις.

Μέ τήν ἐργασία αὕτη ἐπιχειρεῖται μία πρώτη καί δια-

φορετική ἀπόπειρα διερεύνησης τοῦ θέματος μέ βάση τίς παροιμίες τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης πού, πέρα ἀπό τό καθαρά λαογραφικό καί γλωσσολογικό ἐνδιαφέρον τους, μᾶς ἐπιτρέπουν νά διακρίνουμε καί νά ἐπισημάνουμε σημαντικά στοιχεῖα γιά τήν Κοινότητά τους, τόν θεοκρατικό καί τιμοκρατικό της χαρακτήρα, τίς σχέσεις της μέ τίς ἄλλες κοινότητες τῆς πόλης ἀλλά καί τήν ἰδιαίτερη δομή καί λειτουργία της μέσα στά πλαίσια τοῦ Ὀθωμανικοῦ διοικητικοῦ μηχανισμοῦ.

Οἱ παροιμίες πού παραθέτουμε καί σχολιάζουμε ἐδῶ, ἀντιπροσωπεύουν ἐλάχιστο μόνο μέρος τῶν ὧν ἐχουν ἤδη καταγραφῆ καί δημοσιευθεῖ. Ἀποτελοῦν ὡστόσο ἀντιπροσωπευτικά δείγματα τῆς λαϊκῆς σοφίας, τῆς νοοτροπίας, τῆς ἰδιαίτερης ψυχολογίας καί γενικά τοῦ τρόπου ζωῆς ἑνός ὁλόκληρου κόσμου πού στάθηκε ἀναπόσπαστο κομμάτι τούτης τῆς πόλης καί ἀφανίστηκε τόσο τραγικά πρὶν ἀπό τέσσερες περίπου δεκαετίες. Κί ἴσως καί μόνο γιά τό γεγονός αὐτό, ἀξίζει νά μελετηθοῦν ἐκτενέστερα.

Α) ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΙ — ΑΛΛΗΛΟΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ — ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΑ ΣΥΝΟΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης ἔζησαν δίπλα στίς ἄλλες ἐθνότητες τῆς πόλης. Ταυτόχρονα ἔφεραν μαζί τους καί διατήρησαν τίς πλούσιες μνήμες τῆς Ἰσπανικῆς τους προέλευσης καί τῆς Ἑβραϊκῆς Βιβλικῆς λογοτεχνίας. Οἱ ἐπιδράσεις καί τά δάνεια εἶναι ἀφθονα καί ἐνδεικτικά, ὅπως φαίνεται ἀπό τά παρακάτω παραδείγματα παροιμιῶν.

Ἐκ τῆς Βιβλικῆς παράδοσης

Bovo kayado por savio es tomado

Ἐάνθρωπος πού σωμαίνει περνιέται γιά σοφός
(Παροιμίες 17,28)

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης μέσα ἀπὸ τίς παροιμίες τους

Ἰσπανικές παροιμίες

A grano a grano intche la gayina et papo

Σπειρί τό σπειρί γεμίζει ἡ κότα τὴν κοιλιὰ της

En boka serrada no entra moska

Στό κλειστό στόμα δὲ μπαίνει μῦγα

Τουρκικές παροιμίες

El mas grande pasaro se affera de las dos alas

Τό πιό μεγάλο πουλί πιάνεται κι ἀπ' τὰ δύο φτερά

Ἑλληνικές παροιμίες

Lo ke das tomas

“Ὁ,τι δίνεις παίρνεις

Dime kon ken andas yio te dire ken sos

Πές μου μέ πῶν πᾶς, νά σοῦ ποιός εἶσαι

Σέ ὅτι ἀφορᾷ τὰ σύνοικα στοιχεῖα, εἶναι ἀρκετὰ εὐγλωττη ἡ παράθεση ἀλλὰ καί οἱ πραγματικές παρατηρήσεις πού μποροῦν νά ἐξαχθοῦν ἀπὸ τὸν σχολιασμό τῶν ἐξῆς παροιμιῶν.

Boda de Mamines

Γάμος Ντονμέδων

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης ἀποκαλοῦσαν *mamines*² τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ψευτομεσσία Σαμπεταΐ Σεβή πού, ὁ λουθώντας τό παράδειγμα τοῦ ἡγέτη τους, προσχώρησαν ὁμαδικὰ στήν Μωαμεθανική θρησκεία, δημιουργώντας τὴν ἰδιότυπη κοινωνία τῶν Ἑβραϊομουσουλμάνων πού ἔμειναν πιό γνωστοί μέ τὸν Τουρκικό ὄρο «Donmeh» (ἀποστάτης).³

Μέ τὴν παροιμία αὐτὴ σατιρίζεται κάποιο γεγονός αὐτό καθ' ἑαυτὸ ἀσήμαντο, πού προβάλεται ὅμως ὑπέρμετρα ἀπὸ τοὺς συντελεστές του. Καί εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἀδιαφορίας πού ἔδειχναν οἱ Ἑβραῖοι ἀπέναντι στοὺς ἄλλοτε ὁμοθρήσκους τους πού ἐξισλαμίστηκαν.

Ni ajo dulce ni Tedesco bueno

Δέν ὑπάρχει γλυκὸ σκόρδο οὔτε καλὸς Γερμανός

Ἡ παροιμία αὐτὴ ἀναφέρεται στοὺς Ἑβραίους τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, τοὺς λεγόμενους Ἀσκεναζίμ, πού ἄρχισαν νά ἐγκαθίστανται στή Θεσσαλονίκη ἀπὸ τό 1376. Οἱ Ἀσκεναζίμ ἱδρυσαν ἰδιαίτερη σύναγωγῇ⁴ καί δέν ἀφομοιώθηκαν ἀπὸ τοὺς πολυαριθμότερους Ἰσπανοεβραίους πού ἄρχισαν νά καταφτάνουν κατὰ κύματα, ἀπὸ τό 1492. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ σθεναρὴ προσήλωση τῶν Ἀσκεναζίμ στήν ἰδιαίτερή τους παράδοση, γέννησε ἕνα πλῆθος εἰρωνικῶν ἐκφράσεων πού οἱ Ἀσκεναζίμ τῆς Θεσσαλονίκης ἀντιμετώπισαν καρτερικά κι' ἴσως περήφανα, σάν μειονότητα μέσα στοὺς κόλπους τῆς μεγάλης Ἰσπανοεβραϊκῆς Κοινότητος τῆς πόλης.

Jidío Cazaliniko medio Cristianico

Ἑβραῖος χωριάτης, μισὸς Χριστιανός

Συμπαγεῖς Ἑβραϊκὲς Κοινότητες δημιουργήθηκαν μόνο στὰ ἀστικά κέντρα. «Μὴ ἀγαπῶντες τὸν ἐν τοῖς χωρίοις βίον, μηδὲ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς (οἱ Ἑβραῖοι) ζῶσι πάντοτε ἐν τῇ πόλει διακρινόμενοι διὰ τὸ ἐμπορικὸν αὐτῶν πνεῦμα», ἔγραφε ὁ Μωραϊτόπουλος γύρω στό 1880.⁵ Δέν ἔλειψαν ὅμως, ὅπως φαίνεται, καί οἱ ἐλάχιστες ἔστω περιπτώσεις Ἑβραίων πού προτίμησαν νά ἐγκατασταθοῦν σέ χωριά ὅπου βέβαια δέν ὑπῆρχαν Ἑβραϊκὰ σχολεῖα, συναγωγές καί γενικά ὀργανωμένη Κοινότητα. Καί εἶναι φυσιολογικὴ ἡ βαθμιαία ἀφομοίωσή

τους καί ἡ ἀπὸ μέρους τους ἀδυναμία τήρησης τῶν ἐπιταγῶν τῆς Ἑβραϊκῆς θρησκείας.

De la chanka de Memet

Μέ τὴν δόξα τοῦ Μωάμεθ

Ἡ παροιμία αὐτὴ ἀναφέρεται σέ πρόσωπα πού ἀπέκτησαν φήμη ἢ δημοτικότητα χωρὶς νά ἀξίζουν. Καί εἶναι ἄξιος λόγου ὁ παραλληλισμὸς τῶν προσώπων αὐτῶν μέ τὸν ἱδρυτὴ τῆς Μουσουλμανικῆς θρησκείας.

El Dio que te guarde de Jidio arkali, de Turko borracho y de Griego innatsi.

Ὁ Θεὸς νά σέ φυλάει ἀπὸ Ἑβραῖο πού ἔχει μέσο (ἢ προστασία), ἀπὸ Τούρκο μεθυσμένο κι' ἀπὸ Ἑλληνα πεισματάρη.

Ἡ ἐξέταση τῆς παροιμίας αὐτῆς παρουσιάζει πολλὰ πλὴ ἐνδιαφέρον. Πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ἀρχικὰ ἡ ἀναφορά της καί στὰ τρία στοιχεῖα πού κατοικοῦσαν στὴ Θεσσαλονίκη καί στὰ ἄλλα ἀστικά κέντρα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καί οἱ τουρκικὲς λέξεις «arkali» καί «innatsi» πού πέρασαν στήν Ἰσπανοεβραϊκὴ γλῶσσα.

Ὡς πρὸς τίς πραγματικὲς παρατηρήσεις, πιστεύουμε ὅτι μέ τὸν ὄρο «arkali», χαρακτηρίζονται οἱ Ἑβραῖοι ἐκεῖνοι πού εἶχαν τὴν προστασία ξένων δυνάμεων, σύμφωνα μέ τὸ καθεστῶς τῶν διομολογήσεων. Σχετικὰ μέ τοὺς Τούρκους ὑπονοεῖται σαφέστερα ἡ παραβίαση τῶν ἐπιταγῶν τοῦ Κορανίου, πού, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀπαγορεύει τὴν κατανάλωση οἶνοπνευματωδῶν.

Tomar la Franqueda por arrees

Νά πάρεις τὴ Φραγκιά στραβά

Στὴν Τουρκοκρατούμενη Θεσσαλονίκη ὑπῆρχε πάντα μία Κοινότητα Δυτικοευρωπαίων πού ἀποτελοῦσε βέβαια ξεχωριστὴ νότα μέσα στήν ἀνατολίτικη φυσιогνωμία τῆς πόλης. Μέ τὴν παροιμία αὐτὴ συνιστᾶται στοὺς Ἑβραίους νά μὴ δέχονται ἐπιδράσεις ἀπὸ τοὺς ξένους νά διατηρήσουν τὴν ἰδιαίτερή τους ταυτότητα.

Ir a morar al Pedromo

Θά πάει νά κατοικήσει στό Ποδρόμι

Οἱ συνοικίες τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης ἐκτείνονταν ἀπὸ τὴν Ἑγνατία μέχρι τὴν παραλία καί ἀπὸ τὸ Βαρδάρη μέχρι τὴν Ἀγία Σοφία. Οἱ περιοχές γύρω ἀπὸ τὴν Καμάρα καί τὸ Ποδρόμι ἀποτελοῦσαν τὰ ἐπικέντρα τῶν Ἑλληνικῶν συνοικιῶν.⁶ Μέ τὴν παροιμία λοιπὸν αὐτὴ ὑπονοεῖται ὅτι κάποιοι Ἑβραῖοι ἀποφάσισαν νά κατοικήσει πολὺ μακριά, σέ περιοχή ὅπου δέν κατοικοῦν ἄλλοι ὁμόθρησκοί του.

Para la keyla no tengo sapatos, para la klissa tomo emprestado.

Γιὰ νά πάω στὴ συναγωγὴ δέν ἔχω παπούτσια, γιὰ νά πάω στὴν ἐκκλησία παίρνω δανεικὰ.

Ἐδῶ στιγματίζεται ἐκεῖνος πού καταφεύγει σέ διάφορες προφάσεις γιὰ νά ἀποφύγει τὴν τήρηση κάποιων ὑποχρεώσεων του. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐμφαση πού δίνεται μέ τὴν ἀναφορά στοὺς ναοὺς τῆς Ἑβραϊκῆς καί τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

Mira la luna y toma el Bairam

Κοίτα τὸ φεγγάρι κι' ἀρχίνα τὸ Μπαϊράμι

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης μέσα ἀπό τίς παροιμίες τους

Παρατήρησε ἂν οἱ συνθήκες εἶναι εὐνοϊκές καί μετὰ προχώρα στήν ὑλοποίηση τοῦ στόχου σου. Ἰδιαίτερα χαρακτηριστική ἡ ἀναφορά σέ Μουσουλμανική γιορτή.

Con un "pardon" mata un Franco

Μέ μία «συγγνώμη» σκοτώνεις ἕναν Φράγκο

Ἄλλη μία ἀναφορά στό Δυτικοευρωπαϊκό στοιχεῖο τῆς Θεσσαλονίκης μέ τό χαρακτηριστικό φλέγμα του καί τήν ἐμμονή του στήν τήρηση κάποιων κανόνων «καλῆς συμπεριφορᾶς».

Turko no aharva el Jidio. Ma si lo aharma?

Ὁ Τούρκος δέν χτυπᾷ τόν Ἑβραῖο. Ἀλλά ἂν τόν χτυπήσει;

Παροιμία ἐξαιρετικά διαφωτιστική γιά τίς σχέσεις τῶν Ἑβραίων μέ τό κυρίαρχο Τουρκικό στοιχεῖο. Θά πρέπει νά τονίσουμε ἀρχικά ὅτι ἡ Ὄθωμανική διοίκηση δέχθηκε τοὺς καταδιωγμένους Ἑβραίους παρακινούμενη ἀπό τό ἰδιοτέλες κίνητρο τοῦ ἐποικισμοῦ τῶν πόλεων τῆς Αὐτοκρατορίας μέ καινούργιο, ἐνεργό πληθυσμό πού ἦταν σέ θέση νά δώσει νέα ὠθηση στό ἐμπόριο καί στή βιοτεχνία. Κι ἐπειδὴ ὀρισμένοι τομεῖς τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἡ ὑφαντουργία, παρουσίαζαν ἰδιαίτερο οἰκονομικό ἐνδιαφέρον γιά τήν Ὄθωμανική ἐξουσία παραχωρήθηκαν καί ὀρισμένα προνόμια, «τά μεγαλύτερα σ' ὁλόκληρη τῇ Χριστιανοσύνῃ μέ ἐξαίρεση τήν Ἀγγλία καί τελευταία τῇ Γαλλία», ὅπως γράφει ὁ Σκωτσέζος περιηγητής τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνα John Galt.⁷ Τά προνόμια αὐτά ἀναφέρονται σέ σουλτανικό φερμάνι τοῦ 1568, ὅταν ἡ Ἰσραηλτική Κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης ἀναγνωρίστηκε ὡς *Musselemlik*, δηλ. αὐτόνομη διοικητική μονάδα ὑπαγόμενη ἀπευθείας στήν Ὑψηλὴ Πύλη.⁸ Τό διάταγμα αὐτό ἐξασφάλισε θεωρητικά τοὺς Ἑβραίους ἀπὸ τίς αὐθαιρεσίες τῶν τοπικῶν ἀρχῶν. Στὴν πράξη ὅμως καταπατήθηκε συχνά καί ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἀρχὴ στήν Κωνσταντινούπολη καί ἀπὸ τοὺς ντόπιους διοικητές. Πλήθος ἀπὸ σουλτανικά διατάγματα ἐπισημαίνουν ὑπερβάσεις τῶν τοπικῶν κέντρων ἐξουσίας στήν εἰσπραξὴ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου. Καί τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετικῆς πρεσβείας στὴ Θεσσαλονίκη περιγράφουν ὀλοζώντανα τὴν κακομεταχείριση τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τίς μονάδες τῶν Γενιτσαρῶν πού στάθμευαν στήν πόλη.⁹ Ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ σουλτάνος δὲ διστάζει νά διατάξει, τὸ 1636, τὴν ἐκτέλεση τοῦ ραβίνου Γιουδᾶ Κόβο, ἐπειδὴ θεώρησε ἀνεπαρκές τὸ προϊόν πού ἀπέφερε ἡ φορολογία τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω λοιπὸν στοιχεῖα ἐξάγεται καί τὸ νόημα τῆς παροιμίας. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας δὲ δοκίμασαν σέ γενικὲς γραμμὲς τίς καταπίεσεις καί τοὺς διωγμούς τῶν ὁμοθρήσκων τους τῆς Κεντρικῆς καί τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Αὐτὸ ὅμως δέν σημαίνει ὅτι ἡ διαβίωσή τους κάτω ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ καθεστὼς ὑπῆρξε πάντα ἀνέφελη.

lo no vo ala keyla y tu no vas a la klissa

Ἐγὼ δέν πηγαίνω στὴ συναγωγὴ κι ἐσύ δέν πηγαίνει στὴν ἐκκλησίαν.

Στὴν παροιμία αὕτη τονίζεται ὅτι δύο ἄνθρωποι εἶναι ἀδύνατο νά συναντηθοῦν, ἀφοῦ δέν συχνάζουν σέ χώ-

ρους ὅπως οἱ συναγωγές καί οἱ ἐκκλησίες. Ἐπισημαίνονται ἐπομένως ἐδῶ οἱ πολλαπλὲς χρήσεις τῶν ναῶν τῶν Χριστιανῶν καί τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης πού δέν ἦταν μόνο θρησκευτικὰ κτίρια ἀλλὰ πυρῆνες γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁργανώνεται ἡ πνευματικὴ, κοινωνικὴ καί οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς Κοινότητος.

Β) ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑ — ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Οἱ παροιμίες τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης προσφέρουν πλούσιο ὕλικό γιά τὴν ἐρευνα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ὅπως διαμορφώνεται μέσα στοὺς κόλπους τῆς Κοινότητος. Καί ἀπὸ τὸν θεματικὸ αὐτὸ κύκλο μποροῦμε νά ἀντλήσουμε ἀρκετὰ πολὺτιμα στοιχεῖα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παρακάτω παραδείγματα.

Basta mi nombre que es Abravanel

Μοῦ φτάνει πού μέ λένε Ἀμπραβανέλ

Ταυτόσημη εἶναι καί ἡ Ἑλληνικὴ παροιμία «Ἄς μέ λένε βοῖβοντίνα κι' ἄς πεθαῖναι ἀπὸ τὴν πείνα».

Στὴν Ἰσπανοεβραϊκὴ παροιμία ἡ περίπτωσις εἶναι πιὸ συγκεκριμένη. Γίνεται δηλαδὴ εἰδικὴ ἀναφορά στοὺς ἀπογόνους τοῦ Δὸν Ἰσαάκ Ἀμπραναβέλ, σημαίνοντα παράγοντα τῆς αὐλῆς τοῦ Φερδινάνδου καί τῆς Ἰσαβέλλας, πού προσπάθησε μάταια νά ἀποτρέψει τὸ μοιραῖο διάταγμα τῆς 31ης Μαρτίου 1492 πού ὑποχρέωνε τοὺς Ἑβραίους τῆς Ἰσπανίας νά ἐκχριστιανιστοῦν ἢ νά ἐγκαταλείψουν τὴ χώρα.

Τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τῶν Ἀμπραβανέλ πού ἐγκαταστάθηκαν στὴ Θεσσαλονικὴ διατήρησαν τὴν αἴσθησι τῆς ὑψηλῆς καταγωγῆς τους ἐστῶ κι' ἂν ἡ οἰκονομικὴ τους κατάστασις δέν ἦταν καί τόσο ἀνθηρῇ.

En el paes que iras lo que veras faras

Στὸν τόπο πού θά πᾶς, ὅ,τι δεῖς θά κάνεις.

Μέ τὴν παροιμία αὕτη ἐπισημαίνεται ὁ εὐρύτατος διαδεδομένος, στοὺς Ἑβραίους τῆς διασπορᾶς, κανόνας, ὅτι τὸ τοπικὸ ἔθιμο ἀποτελεῖ νόμο πού ἡ ἐφαρμογὴ καί ἡ τήρησή του ἐπιβάλλεται σέ κάθε καινούργιο μέλος τῆς Κοινότητος.

Ὁ κανόνας αὐτός τηρήθηκε σταθερά στήν πόλιν μας καθὼς «μέχρι τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνα ἦταν σπάνιο νά φτάσει καράβι στὸ λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης δίχως ν' ἀφήσει μερικοὺς Ἑβραίους».¹⁰

El que da el gruchico tanie la tchuffet

Ὅποιος δίνει τὰ γρόσια φυσάει τὴ σφυρίχτρα

Στὴν περίπτωσις αὕτη παρατηροῦμε τὴν ἐπισήμανση τῶν τιμοκρατικῶν ἀντιλήψεων μέ τίς ὁποῖες διοικήθηκαν οἱ Ἰσραηλιτικὲς Κοινότητες τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀνώτατο διοικητικὸ ὄργανο τῆς κάθε κοινότητος εἶναι ἡ συνέλευσις στήν ὁποία μετεῖχαν ὅσοι ἐπιβαρύνονται μέ τὴν παραδοσιακὴ κοινοτικὴ εἰσφορά, τὴν λεγόμενη *pechia*. Τό δικαίωμα αὐτὸ τῶν εὐπόρων ὑπερασπίστηκαν σέ συγγράμματά τους οἱ μεγάλοι Θεσσαλονικεῖς ραββῖνοι καί νομοδιδάσκαλοι Σαμουέλ ντὶ Μεδίνα καί Μωσὲ Ἀλμοσνίνο.

Que dizes al Jidio de galuth pagado

Νά μιλήσεις στὸν Ἑβραῖο γιά τὰ βάσανα τῆς διασπορᾶς.

Οί Έβραιοι τῆς Θεσσαλονίκης μέσα από τῖς παροιμίες τους

Ἡ λέξη galuth (= διασπορά) εἶναι Ἑβραϊκή. Τονίζεται ἐδῶ ὁ πόνος τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης γιὰ τὴ διασπορά καί, κατ' ἐπέκτασιν, ὁ πόθος γιὰ τὴν ἐπιστροφή στὴ γῆ τῶν πατέρων τους.

En este mundo sufrimos porque semos Jidios.

En otro mundo sufriremos porque no fuemos buenos Jidios.

Σ' αὐτό τὸν κόσμον ὑποφέρουμε γιατί εἴμαστε Ἑβραῖοι.

Στόν ἄλλο κόσμον θὰ ὑποφέρουμε ἂν δέν εἴμαστε καλοί Ἑβραῖοι.

Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὴ παροιμία πού ἀναφέρεται στὴ διατήρηση τῆς Ἑβραϊκῆς ταυτότητας παρὰ τῖς ὁποιες καταφορές.

Guay! Quando el Bovo favla lachon ha kodesh

Ἀλλοίμονο, ἂν ὁ ἀνόητος μιλά τὴν ἁγία γλῶσσα.

Οἱ λέξεις «Lachon ha kodesh» εἶναι ἑβραϊκές. Μὲ τὸν ὅρο αὐτὸ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης χαρακτηρίζαν τὴν Ἑβραϊκὴ γλῶσσα. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν Ἑβραίων τῆς πόλης μας ἦταν ἡ Ἰσπανοεβραϊκή.

Ἡ χρῆσις τῆς Ἑβραϊκῆς γλῶσσας διατηρήθηκε στίς θρησκευτικὲς λειτουργίες καὶ καθὼς ἡ γνώσις τῆς περιοριζόταν στοὺς ραββίνους, θεωρήθηκε ἀντικείμενο ἀπόρρητου, σχεδὸν ἅγιον πού δέν πρέπει νὰ ἐκφυλιστεῖ χρησιμοποιοῦμενο ἀπὸ ἀνάξια πρόσωπα.

Ἐπομένως στήν κυριολεξία ἡ παροιμία αὕτῃ στηλιτεύει τὸν ἀνόητον πού κάνει τὸν σπουδαῖο.

Se vistio con fes y cofia

Φόρεσε φέσι καὶ κόφια

Ἡ παροιμία αὕτῃ ἀναφέρεται σ' ἐκείνον πού ντύθηκε στήν ἐντέλεια μὲ τὴν εὐκαιρία κάποιας ἐπίσημης περιστάσεως. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀναφορές στήν ἐνδυματολογία τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ εἰδικὰ στὰ καλύματα τοῦ κεφαλιοῦ, ἀνδρικὰ ὅπως τὸ φέσι καὶ γυναικεῖα ὅπως ἡ κόφια. Θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε ἀκόμα ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου «κόφια» ἐπεκτάθηκε, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἔκφραση "se vistio a la cofia", πού σημαίνει «ντύθηκε μὲ τὴν παραδοσιακὴ ἐνδυμασία».

Los filos al rabi, el marido al tcharchi

Τὰ παιδιὰ στό δάσκαλον κι' ὁ ἄντρας στήν ἀγορά

Ταυτόσημη καὶ ἡ παροιμία

La muser en caza el hombre al tcharchi

Ἡ γυναῖκα στό σπίτι κι' ὁ ἄντρας στήν ἀγορά

Ἐδῶ τονίζεται ἰδιαίτερα ἡ πατριαρχικὴ δομὴ τῆς Ἑβραϊκῆς οἰκογένειας τῆς Θεσσαλονίκης.

Goha se murio, la cantiga le quedo

Πέθανε ὁ Τζοχὰς, ἀπόμεινε τὸ τραγούδι του

Τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῆς παροιμίας αὕτης ἐντοπίζεται στήν ἀναφορά τοῦ ὀνόματος τοῦ «Τζοχὰ» πού εἶναι ὁ κύριος ἥρωας πολλῶν παραμυθιῶν τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Τζοχὰ εἶναι κυριολεκτικὰ ἕνας κουφιοκεφαλᾶκης πού δέν ξέρει νὰ κάνει τίποτε σωστὸ. Ἀρκετοὶ ἐρευνητές θεώρησαν ὅτι τὸ ὄνομα του ἀποτελεῖ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Νασραντίν Χότζα. Πάν-

τως ὁ Τζοχὰ, σάν χαρακτήρας, δέν ἔχει καμμία σχέση μὲ τὸν γνωστὸ θυμόσοφο ἥρωα τῶν Ἀνατολίτικων παραμυθιῶν.

Y el Haham yerra en la Teva

Καὶ ὁ ραββῖνος κάνει λάθος στόν ἄμβωνα.

Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ἡ παροιμία αὕτῃ ἀποτελεῖ ἀπόδοση τοῦ γνωστοῦ ρητοῦ «Ἀνθρώπινον τὸ σφάλειν» πρέπει ὅμως νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἀναφέρεται ἰδιαίτερα στόν ραββῖνον πού ἦταν ἡγέτης τῆς Κοινότητος καὶ τὸ κύρος του ἦταν ἀναμφισβήτητο. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ ἀλάθητον δέν ἀναγνωρίζεται οὔτε στόν ραββῖνον, πού εἶναι καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος ὅπως ὅλοι. Ἐπομένως ὁ ραββῖνος παρὰ τὸν σεβασμὸ πού ἐμπνέει, ὑπόκειται καὶ αὐτὸς στόν ἐλεγχὸ τῶν πράξεών του.

El Rav no juzga si no oje las dos partes.

Ὁ ραββῖνος δέν δικάζει ἂν δέν ἀκούσει καὶ τῖς δύο πλευρές.

Ἐδῶ ἐπισημαίνεται ἡ ἀσκηση νομοθετικοῦ ἔργου ἀπὸ τοὺς ραββίνους πού ἀποτελοῦσαν τὴν ἀνώτατη ἀρχὴ σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος.

Στὴ Θεσσαλονικὴ λειτουργοῦσαν, ἀπὸ τὸ 1680, τρία θρησκευτικὰ δικαστήρια (Beth din) μὲ ἀντίστοιχες ἀρμοδιότητες σὲ θέματα οἰκογενειακά, κληρονομικά καὶ κτηματολογικά. Οἱ ραββῖνοι πού ὑπηρετοῦσαν στὰ δικαστήρια αὐτὰ ἔφεραν τὸν τίτλον τοῦ Dayan (ιεροδίκαστῃ).

Ἀρκετὰ διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ ἀναφορά τοῦ πρόξενου τῆς Γαλλίας στὴ Θεσσαλονικὴ Felix Beaujour πού ἔγραφε τὸ 1797 «Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ δικαιοσύνη Ἕλληνες καὶ Ἑβραῖοι ὑπάγονται, ὅπως καὶ οἱ Τούρκοι, στὴ δικαιοδοσία τοῦ Μουλᾶ. Συνήθως ὅμως οἱ διαφορές κανονίζονται πρὶν φτάσουν μπροστὰ στόν Τούρκο δικαστὴ μὲ τὴ διαιτητικὴ παρέμβαση τοῦ μητροπολίτη ἢ τοῦ ραββίνου».¹¹

Γ) ΕΒΡΑΪΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

Θὰ κλείσουμε μὲ μία σύντομη παράθεση ὀρισμένων παροιμιῶν πού ἀναφέρονται στίς ἑβραϊκές γιορτές, τῖς δεμένους στενά μὲ τὴ ζωὴ τῆς Κοινότητος πού μπορούμε νὰ πούμε ὅτι κυλᾷ μὲ τὸ ρυθμὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ ἡμερολογίου. Οἱ καθημερινὲς λειτουργίες, ἡ λειτουργία τοῦ Σαββάτου καὶ βέβαια οἱ μεγάλες ἑβραϊκές γιορτές — Ρὸς Ἀσανά (πρωτοχρονιά), Γιόμ Κιπούρ (ἡμέρα τοῦ ἐξιλασμοῦ), Σουκότ (σκηνοπηγία), Πουρίμ (σὲ ἀνάμνηση τῆς σωτηρίας τῶν Ἑβραίων τῆς Περσίας ἀπὸ τὴν ἐξόντωση χάριν στήν ὁμόθηρσκή τους αὐτοκράτειρα Ἑσθήρ), Πέσσαχ (Πάσχα, σὲ ἀνάμνηση τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον), Σαβουώτ (πεντηκοστή, σὲ ἀνάμνηση τῆς παράδοσης τῶν δέκα ἐντολῶν), Τισά μπέ Ἀβ (9ῃ τοῦ μήνα Ἀβ, σὲ ἀνάμνηση τῆς καταστροφῆς τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομώντα καὶ ἀπὸ τοὺς Βαβυλωνίους καὶ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους), πού δέν ἦταν δυνατό νὰ μὴ περάσουν καὶ στίς παροιμίες τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸ εἰδικὸ ἐνδιαφέρον στήν κατηγορία αὕτῃ συνίσταται στήν ἐπισήμανση τῶν ἐθίμων τῆς κάθε γιορτῆς καὶ τῶν ἰδιαιτεροτήτων τοῦ λειτουργικοῦ τους.

Benditcha sea la fimpieza para notche de Pessah

Ἄς εἶναι εὐλογημένη ἡ καθάραση τῇ βραδιᾷ τοῦ Πάσχα.

Οι Έβραιοι της Θεσσαλονίκης μέσα από τις παροιμίες τους

Επισημαίνεται ότι στη γιορτή αυτή οι Έβραιοι επιβάλλεται να τρώνε μόνο άζυμα. Καί τό καθήκον της Έβραίας νοικοκυράς είναι να απομακρύνει από τό σπίτι, τήν παραμονή της γιορτής, όποιαδήποτε τροφή πού άπαγορεύεται να καταναλωθεί στήν όκταήμερη διάρκεια της.

Cantar las de Purim

Τού τά ψαλα όπως στό Πουρίμ

Οι ρίζες της παροιμίας αυτής άνάγονται στό λειτουργικό της γιορτής του Πουρίμ καί ειδικά στό σημείο του πού αναφέρεται στον Άμάν, αυλικό του αυτοκράτορα της Περσίας καί έμπνευστή του διατάγματος γιά τήν έξόντωση των Έβραίων. Σύμφωνα μέ τό έθιμο, ή έκφώνηση του όνόματος του Άμάν, συνοδεύεται από τίς μεγαλύτερες άποδοκίμασις όλων όλων παρακολουθούν τή λειτουργία. Έπομέ/ως ή παροιμία αυτή σημαίνει «Τού έβαλα τίς φωνές, τόν άποδοκίμασα».

Eluengo como la aftara de Tesabea

Μακρόχρονη όπως ή λειτουργία του Τισαμπεάβ

Se vistio Gioha vestido de saba en dia de semana

Ό Τζοχά ντύθηκε μέ τά ρούχα του Σαββάτου, μεσοβδόμαδα.

Άκόμα μία άναφορά στον ήρωα των λαϊκών παραμυθιών των Έβραίων της Θεσσαλονίκης. Έπισημαίνεται όμως καί ή συνήθεια των Έβραίων να ντύνονται μέ τίς καλύτερες τους ένδυμασις τό Σάββατο. Καί έδώ άκριβώς συνίσταται καί ή άνοησία του Τζοχά πού φόρεσε τά καλά του σέ μία όποιαδήποτε άλλη μέρα.

Si no viene chevot no te quites, le semaron

Άν δέν έρθει τό Σαβουότ, μή βγάζεις τό πανωφόρι του.

Η γιορτή του Σαβουότ, συμπίπτει μέ τό τέλος του Μάη ή τίς άρχές του Ιούνη. Υπάρχει λοιπόν έδώ μία σαφέστατη άναφορά στίς κλιματολογικές συνθήκες της Θεσσαλονίκης.

Η έργασία αυτή ύπαγορεύτηκε από τήν έπιθυμία μας να παρουσιαστούν στό ευρύτερο κοινό κάποια στοιχεία της λαϊκής παράδοσης των Έβραίων της Θεσσαλονίκης πού διατηρούνται άκόμα ολοζώντανα στή μνήμη της τελευταίας προπολεμικής γενιάς, πού άναπόφευκτα όμως θά εκλείψει μέ τό πέρασμα του χρόνου. Στό ένδιάμεσο διάστημα, μέλημα της δικής μας γενιάς είναι να διασώσει τούτες τίς μνήμες, πού άνάγονται σ' έναν κόσμο περασμένων αλλά άγαπημένων ανθρώπων καί σέ κάποια άλλη ζωή, πού οι ίδιοι βέβαια δέν προλάβανε, ενεργώντας σύμφωνα μέ τίς παρακάτω παραινέσεις του Haim Vidal Sephila καθηγητή της Ισπανικής φιλολογίας στή Σορβόνη καί παθιασμένου έραστή της Ισπανοεβραϊκής γλώσσας καί παράδοσης:

«Φίλε μου, κατάγραψε τίς παροιμίες σου, μέ τίς έμπειρίες σου, μέ τίς μνήμες σου, μέ τό αίμα σου, δίχως να φοβηθείς γιά τό τί θά σκεφθούν οι 'σοφοί', έτσι καθώς σου 'ρχονται στή σκέψη σου. Καί να γραφτούν βιβλία γιατί ή παροιμία μας είναι, άς πούμε, ό κόσμος μας όπως τόν γνωρίσαμε καί τόν ζήσαμε.

Καί τά βιβλία αυτά να συγκεντρωθούν σέ βιβλιοθήκες, γιά να διαιωνιστεί ή άνάμνηση της σεφαραδικής παράδοσης».

(Άπό τό περιοδικό *Θεσσαλονίκη*, πρώτος τόμος, Θεσσαλονίκη 1985)

ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΚΟΜΗ ΦΟΡΑ, ΕΒΡΑΙΟΙ ΘΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΙΣΑΛΛΟΔΟΞΙΑΣ

Μετά τή διεθνή κατακραυγή πού σημειώθηκε γιά τή δολοφονία 22 άθώων Έβραίων στή Συναγωγή της Κωνσταντινουπόλεως καί πάλι Έβραίοι υπήρξαν θύματα μισαλλοδοξίας. Συγκεκριμένα, οι Σιΐτες Μουσουλμάνοι έξετέλεσαν 3 Έβραίους Λιβανέζους πολίτες γιά μόνο τό λόγο του θρησκευματός τους. Σχετικά τό **Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Έλλάδος**:

1. Καταδικάζει τήν τρομοκρατία κάθε μορφής από όποιονδήποτε κι άν διαπραττεται.
2. Διαμαρτύρεται γιάτί καί πάλι Έβραίοι έκτελέστηκαν λόγω του θρησκευματός τους.
3. Καλεί τίς θρησκευτικές καί πολιτικές άρχές της Έλλάδος να λάβουν σαφή θέση στον συνεχιζόμενο διωγμό άθώων ατόμων λόγω της θρησκευτικής πίστης τους.

ΔΙΟΡΘΩΣΗ

Στό τεύχος 90 (Όκτώβριος 1986) του περιοδικού μας, στό άρθρο «Μνήμη καί άκοή πολέμου του κ. Χρήστου Μαλεβίτη, ό συγγραφέας άναφέρθηκε λανθασμένα ως Μαλεβίτης.

1. Άναφέρουμε ένδεικτικά τίς παρακάτω μελέτες: Γ. ΖΩΓΡΑΦΑΚΗ, Παροιμίες των Έβραίων Σεφαραδί της Έλλάδος, Θεσσαλονίκη 1984* Μ. ΜΟΛΗΟ, USOS y costumbres de los Judios de Salonica, Barcelona 1950* Ε. SAPORTA Y BEJA, Refranes de los Judios Sefardies, Barcelona 1978.
2. Ό όρος προέρχεται από τήν Έβραϊκή λέξη *moamin* (= αλρετικός).
3. Βλ. J. NEHAMA, Histoire des Israelites de Salonique, vol. 3-4, Salonique 1936* vol. 5, 1959* vol. 6-7, Thessalonique 1979.
4. Βλ. Α. ΝΑΡ, Οι συναγωγές της Θεσσαλονίκης — Τά τραγούδια μας, Θεσσαλονίκη 1985, 27-31.
5. Γ.Κ. ΜΩΡΑΪ΄ΤΟΠΟΥΛΟΥ, Η Θεσσαλονίκη, Άθήναι 1883, 32.
6. Βλ. Β. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης, κατά τήν εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912, Θεσσαλονίκη 1983.
7. Κ. ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ, Ξένοι ταξιδιώτες στήν Έλλάδα, Άθήναι 1973-75, τόμ. Γ1, 528.
8. Βλ. Κ. ΜΟΣΚΩΦ, Θεσσαλονίκη — τομή της μεταπρατικής πόλης, Άθήναι 1978, 73-78 καί I. S. EMMANUEL, Histoire de l'industriel des tissus des Israelites de Salonique, Lausanne 1935.
9. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, 432-455.
10. Ρ. RISAL (J. NEHAMA), La ville convoitée, Salonique, Paris 1913, 191.
11. Κ. ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π. τομ. Β', 693.

‘Ο θρόνος του Σολομώντος

‘Ο ‘Ιούλιος Καίμης (1897 - 1982) έγραψε πολλά βιβλία: «Έξι κανόνες ζωγραφικής», «La comedie grecque dans l'ame du theatre d' ombres», «Τό Θέατρο τῶν σκιῶν», «Βιβλικές ιστορίες», «Δέκα ποιήματα του Μιχαήλ ‘Αγγελου», «ὁ λαϊκό σπίτι», «Έλληνικά τοπία», «‘Ατυχος γάμος», «Παραδόσεις», «Καραγκιόζης, φρουρά της κόλασης», «Μύθος», «‘Η ελληνική τραγωδία στο Θέατρο Σκιῶν» κ.ά. Μετέφρασε ελληνικά ποιήματα στὰ ἰταλικά, ὑπῆρξε σπουδαῖος μελετητής του ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δράματος καὶ τῆς Βίβλου.

‘Η κυριότερη ὅμως συνεισφορά του Καίμη ὑπῆρξε ὅτι ὡς μελετητής τῆς λαϊκῆς μας τέχνης, ἦταν αὐτός πού ξανάφερε στήν ἐπιφάνεια τόν Καραγκιόζη. Γιά τό βιβλίό του γιά τόν Καραγκιόζη (πού ἐκδόθηκε καὶ γαλλικά τό 1935), ἐπειδὴ δέν ἔβρισκε τότε πηγές καὶ βοηθήματα, γύρισε σέ διάφορες πόλεις γιά νά γνωρίσει παλιούς καραγκιοζοπαίχτες.

‘Ο Καίμης πέθανε μοναχικός κι ἀγνοημένος.

Τό κείμενο πού δημοσιεύουμε εἶναι ἀπό τό βιβλίό του **Παραδόσεις** (‘Αθήνα, 1975, β’ ἔκδοση).

***

Ο θρύλος του Σαμίρ μέσα στά σύμβολα καὶ τίς ἀλλαγίες του ἔχου, κρύβει τόν βίο καὶ τὰ ἔργα του Σολομώντος. Τῇ μεταμέλειά του.

‘Από ἀνατολίτης βασιλείας μέ παλάτια καὶ πλούτη, ἐγίνε σοφός καὶ δίκαιος.

Πῶς ἐδίκαιε;

Τί ἀπέγινεν ὁ περίφημος θρόνος του Σολομώντος πού ὁ θρύλος λέει τόσα παράξενα καὶ ἀπίστευτα γι’ αὐτόν;

‘Όταν ἐγινεν ἡ τελειωτική καταστροφή του βασιλείου ἀπό τοὺς Ρωμαίους καὶ λεηλατήθηκαν τόσα λάφυρά του, χάθηκε κι αὐτός;

Κανείς δέν ξέρει νά πεῖ τίποτα, οὔτε γιά τῇ μυστηριώδη μαγικῇ λειτουργίᾳ του θρόνου αὐτοῦ, πού στάθηκεν τό θεῖο σύμβολο του Μωσαϊκοῦ Νόμου καὶ γιά τὴν τεράστια ὑποβολή του.

Εἶναι γνωστή ἡ δίκη τῶν δύο γυναικῶν ἀπὸ τόν Σολομῶντα, ἀλλὰ δέν ξέρουμε πῶς δικάστηκαν. Κατὰ τὴν παράδοση τῆς ‘Ιαλκούτ, ὁ θρόνος του Σολομώντος ἦταν ἀπὸ ἑλεφαντόδοντο σπαρμένο μέ περίφημα μαργαριτάρια καὶ πολύτιμα πετράδια, πού λαμποκοποῦσαν μέ χρώματα πράσινα, κόκκινα, ἄσπρα. ‘Η μεθυστικὴ ἁρμονία ὀρθωνόταν περίφημη πάνω σέ μιά πλατεῖα βάση ἐξωρη, μέ ἔξι σκαλοπάτια. Καὶ γύρω ὁλόγυρά της φοίνικες πανύψηλοι, πολυτελῆστατοι, σκεπάζανε καὶ στεφανώνανε τό κεφάλι του βασιλιά. Καὶ πάνω στοὺς φοίνικες παγώνια ὠραιότατα ἀπὸ χρωματιστὸ ἑλεφαντόδοντο καὶ δίπλα τους ἀετοὶ ἀπὸ ἑλεφαντόδοντο ἐπίσης.

Πάνω σέ κάθε σκαλοπάτι ἦταν δύο μαλαμτένια περίφημα λιοντάρια. Εἶχανε στὸ κεφάλι τους δύο κολῶνες μαρμάρινες, σκεπασμένες καὶ στολισμένες μέ χρυσὰ σταφύλια. Τὰ κουφάρια τους ἦταν γεμάτα ἀπὸ μεθυστικὰ ἀρώματα πού μοσχοβολοῦσαν γλυκὰ γύρω.

Στὶς δύο πλευρὲς του θρόνου, δύο μεγάλες ἑδρες χρυσαφένιες ἦταν ἀφιερωμένες στοὺς ἱερεῖς.

‘Η δικαιοσύνη ἐθεωρεῖτο θεῖα λειτουργία. ‘Όχι μόνον ἡ πίστη εἶχε ὑποβολή στοῦ μάρτυρα, ἀλλὰ καὶ ἡ συνείδησή του.

Δέν ἦταν ὁ φόβος τῆς τιμωρίας πού ἐνεργοῦσε στήν ψυχὴ του, ἦταν ἡ ὑποβολὴ διὰ τῆς ἐπισημότητος καὶ τῆς μεγαλοπρέπειας μέ τὴν ὁποία ἐξελίσσετο ἡ δίκη γιά τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας. ‘Ο ὄρκος του ἦταν ἀλάθητος.

Μιά ἀπὸ τίς δύο ἑδρες ἦταν γιά τόν ἀρχιερέα καὶ ἡ ἄλλη γιά τόν προφῆτη. Καὶ γύρω - γύρω στήν ἀπέραντη αἰθούσα ἐβδομήντα ἑδρες γιά τοὺς ἐβδομήντα γερούσιαστὲς του Μεγάλου Συνεδρίου. Καὶ ἡ παράδοση ἐξηγεῖ πῶς γινόταν ἡ παράξενη αὐτὴ δίκη του Σολομώντος.

‘Ο βασιλιάς πατοῦσε τὸ πρῶτο σκαλοπάτι. Τό λιοντάρι νὰ καὶ κουνιέται ὡς ἐκ θαύματος. ‘Η μυστικὴ σφαῖρα κουνιέται καὶ τό λιοντάρι ἀπλώνει τό δεξί του ποδάρι, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀριστεροὺς του. ‘Ο Σολομῶντας ἀκουμπάει πάνω τους καὶ ἀνεβαίνει σκαλοπάτι - σκαλοπάτι.

‘Αφοῦ φτάσει πάνω στὸ θρόνο, οἱ ἀητοὶ ἀπλώνουνε τὰ φτερά τους καὶ τό κεφάλι τους.

‘Ένα λιοντάρι κατεβαίνει, παίρνει στὰ νύχια του τόν Κὺλινδρο του Νόμου καὶ τόν φέρνει στήν ἀγκαλιά του Σολομώντα.

Κι ἔτσι γινόταν ἡ δίκη καὶ οἱ μάρτυρες ὑποχρεοῦντο νὰ ὁμολογήσουνε τὴν ἀλήθεια, γιατί οἱ μυστικὲς σφαῖρες κυλῶνταν γύρω - γύρω του, τὰ λιοντάρια βρυχόνταν, οἱ ἀετοὶ φτερουγίζανε καὶ τὰ παγώνια τινάζονταν. ‘Ο τρόπος ἦταν ἡ ὑποβολὴ του φόβου γιά τὴν ἐξομολόγηση τῆς ἀλήθειας.

Κάποια μέρα τὸ βασίλειο πέφτει στήν ἐξουσία του Φαραώ, ὁ ὁποῖος φιλοδοξοῦσε νὰ καθίσει πάνω στὸ θρόνο του Σολομώντος. ‘Αλλὰ ἐπειδὴ δέν ἔφερε τὰ μυστικὰ τῆς μαγικῆς λειτουργίας τῶν σφαιρῶν, μόλις ἄγγιξε τὸ θρόνο ἕνα λιοντάρι τόν σπρώχνει τόσο πού τό ποδάρι του κούτσαινε ὅλη τὴ ζωὴ του.

Καὶ ὁ περίφημος Ναβουχοδονόσορ τῆς Βαβυλώνας, ὁ ὁποῖος κατέστρεψε τὸ Ναὸ του Σολομώντος, θέλησε ν’ ἀνεβῇ στὸ θρόνο του Σολομώντος ἀλλὰ καὶ αὐτός πάλι, μὴ ξέροντας τὰ μυστικὰ τῆς λειτουργίας, δαγκώθηκε ἀπὸ ἕνα λιοντάρι. ‘Ηταν ἕνα μυστικὸ του Σολομώντος πού μόνο οἱ ἀπόγονοί του τὸ ξέρανε.

‘Ο Ξέρξης τῆς Περσίας θέλησε νὰ μιμηθεῖ τό θαῦμα στὸ θρόνο, ἔφερε τεχνίτες ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ οἱ κτῶς ἀπέτυχε.

Οἱ Βαβυλώνιοι κατέστρεψαν τὸν ναὸ του Σολομώντος καὶ οἱ Πέρσες τὸν ἀνοικοδόμησαν, καὶ οἱ ‘Ιουδαῖοι ὑπέγραψαν αἰῶνια εὐγνώμοσύνη καὶ φιλία μέ τὴν Περσίαν.

‘Όταν ὁ ‘Αλέξανδρος κατέλυσε τὸ βασίλειον τῆς Περσίας, ὅπως τό προβλέπει ὁ προφῆτης Δανιὴλ, φοβότανε ὅτι οἱ ‘Εβραῖοι, ὡς σύμμαχοι τῶν Περσῶν, θὰ τὸν ἐμπόδιζαν γιά νὰ περάσει ἀπὸ τὴ χώρα τους γιά νὰ μεταβεῖ στήν Αἴγυπτο.

Καὶ ὅμως, ὁ λαὸς τὸν δέχθηκε θριαμβευτικά, καὶ τὸν ἀνεκήρυξαν προστάτη τους. Στάθηκε γιά τόν ‘Αλέξανδρο μιά ἑκπληξη. Συμμαχία ἱστορικὴ γιά τὸν πολιτισμὸ τῆς Μεσογείου.

‘Όσπου ἡ Ρώμη κατέστρεψε τελειωτικὰ τὸ βασίλειον του ‘Ισραὴλ.

Τί ἀπόγινε αὐτός ὁ περίφημος θρόνος του Σολομώντος κανεὶς δέν ξέρει νὰ πεῖ.

עץ חיים היא

Δένδρον ζωής είναι η Τορά..
(Παροιμ. 3:18)